CONCLUZIILE AVOCATULUI GENERAL PAOLO MENGOZZI prezentate la 17 februarie 2011 [1]

1. Recursul care face obiectul prezentei proceduri, introdus de Elf Aquitaine SA (denumită în continuare „Elf Aquitaine" sau „recurenta"), este îndreptat împotriva hotărârii Tribunalului prin care s-a respins acțiunea în anulare introdusă de Elf Aquitaine împotriva Deciziei din 19 ianuarie 2005 [2] (denumită în continuare „decizia"), prin care Comisia a constatat că un anumit număr de societăți, printre care cea compusă din recurentă și din filiala sa Arkema SA, fostă Elf Atochem SA și ulterior Atofina SA (denumită în continuare „Arkema", „Elf Atochem" și „Atofina"), au încălcat articolul 81 alineatul (1) CE (devenit articolul 101 TFUE) și articolul 53 alineatul (1) din Acordul privind SEE, pentru că au participat la o înțelegere pe piața acidului monocloracetic (denumită în continuare „hotărârea atacată") [3].

I — Istoricul cauzei, hotărârea atacată, procedura în fața Curții și concluziile părților

2. Conform punctului 3 și următoarelor din hotărârea atacată, investigarea Comisiei cu privire la înțelegerea privind acidul monocloracetic a început la sfârșitul anului 1999, în urma sesizării uneia dintre întreprinderile participante la înțelegere. La 14 și la 15 martie 2000, Comisia a efectuat inspecții la sediul unor societăți, printre care Elf Atochem. La 7 și la 8 aprilie 2004, aceasta a trimis o comunicare privind obiecțiunile („CO") către 12 societăți, printre care Elf Aquitaine și Atofina (punctele 3-5 din hotărârea atacată).

3. În decizie, respingând argumentele contrare prezentate de Elf Aquitaine, Comisia a considerat faptul că aceasta din urmă deținea 98 % din acțiunile Atofina drept suficient pentru a-i imputa răspunderea pentru acțiunile filialei. În plus, Comisia a apreciat că faptul că Elf Aquitaine nu a participat la producerea și la comercializarea acidului monocloracetic nu exclude ca aceasta să fie considerată o unică entitate economică cu unitățile operaționale ale grupului (punctele 9 și 12 din hotărârea atacată). Amenda aplicată prin decizie societăților Elf Aquitaine și Arkema, cu titlu de răspundere *in solidum* și în solidar, se

1 — Limba originală: italiana.

2 — Decizia C(2004) 4876 final privind o procedură de aplicare a articolului 81 [CE] și a articolului 53 din Acordul privind SEE, cazul COMP/E-1/37.773 – AMCA.

3 — Hotărârea din 30 septembrie 2009, Elf Aquitaine/Comisia (T-174/05, Rep., p. II-183).

ridică la 45 de milioane de euro [articolul 2 litera (c) din decizie și punctul 30 din hotărârea atacată].

4. La 27 aprilie 2005, Elf Aquitaine a introdus o acțiune în anulare împotriva deciziei. În susținerea acțiunii, aceasta a invocat nouă motive cu titlu principal, privind încălcarea dreptului la apărare, motivarea insuficientă, caracterul contradictoriu al motivelor, încălcarea normelor care guvernează imputabilitatea către societatea-mamă a infracțiunilor săvârșite de filială, încălcarea anumitor principii de bază care fac parte integrantă din ordinea juridică comunitară, încălcarea principiului bunei administrări, încălcarea principiului securității juridice, denaturarea probelor și, respectiv, abuzul de putere. În plus, aceasta a invocat cu titlu subsidiar un motiv privind lipsa de coerență a raționamentului urmat de Comisie în calcularea amenzilor și, cu titlu încă mai subsidiar, a invocat un alt motiv care vizează reducerea amenzii la un nivel adecvat. În hotărârea atacată, Tribunalul a respins toate motivele prezentate atât cu titlu principal, cât și cu titlu subsidiar și a obligat reclamanta la plata cheltuielilor de judecată.

5. Prin înscrisul depus la 15 decembrie 2009 la grefa Curții, recurenta a declarat recursul care face obiectul prezentei proceduri. Aceasta solicită Curții, cu titlu principal, anularea hotărârii atacate și admiterea concluziilor prezentate în primă instanță, care vizează anularea articolului 1 litera (d), a articolului 2 litera (c), a articolului 3 și a articolului 4 alineatul (9) din decizie. Cu titlu subsidiar, recurenta solicită Curții anularea sau reducerea, în temeiul articolului 261 TFUE, a amenzii de 45 de milioane de euro aplicate *in solidum* și în solidar societăților Arkema și Elf Aquitaine potrivit articolului 2 litera (c) din decizie. În orice caz, în încheiere, recurenta solicită obligarea Comisiei la plata cheltuielilor de judecată. Aceasta din urmă solicită Curții respingerea recursului și obligarea recurentei la plata cheltuielilor de judecată.

6. Reprezentanții părților au fost ascultați în ședința din 25 noiembrie 2010.

II — Analiză

A — *Cu privire la recurs*

7. În susținerea recursului, Elf Aquitaine invocă șase motive, primele cinci cu titlu principal și al șaselea cu titlu subsidiar.

1. Cu privire la primul motiv de recurs

căreia Curtea nu s-a pronunțat încă în mod explicit, poate, în speță, să rămână deschisă, deoarece drepturile care decurg dintr-o astfel de calificare, cum ar fi dreptul la apărare și prezumția de nevinovăție, sunt oricum recunoscute și garantate de jurisprudență.

8. Prin intermediul primului motiv de recurs, recurenta impută Tribunalului că nu a tras consecințele necesare impuse de natura penală a amenzilor aplicate potrivit articolului 101 TFUE. O astfel de natură ar fi trebuit să determine Tribunalul să aplice pe deplin principiile caracterului personal al răspunderii penale și pedepselor și principiul prezumției de nevinovăție, consacrate la articolul 6 alineatele 1 și 2 din Convenția europeană pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale (CEDO) [4]. Tribunalul ar fi aplicat însă în mod eronat aceste principii doar unei entități fără personalitate juridică, întreprinderea Atofina/Elf Aquitaine, iar nu societăților care, în opinia sa, o compuneau, acestea constituind singurele subiecte de drept. Această abordare ar fi determinat în special, Tribunalul, pe de o parte, să refuze recurentei beneficiul prezumției de nevinovăție, neimplicând-o în investigarea preliminară, și, pe de altă parte, să o excludă de la aplicarea principiilor caracterului personal al răspunderii penale și pedepselor, respingând elementele aduse de aceasta pentru a demonstra că nu este implicată în niciun fel în săvârșirea infracțiunii, precum și autonomia de comportament pe piață a filialei sale. Comisia subliniază, cu titlu introductiv, că problema naturii amenzilor aplicate pentru încălcarea normelor de concurență, asupra

9. Precum Comisia, considerăm că, în cauză, Curtea nu este obligată să se pronunțe în mod expres cu privire la problema naturii amenzilor aplicate pentru încălcarea normelor de concurență care, amintim, potrivit articolului 23 alineatul (5) din Regulamentul nr. 1/2003 [5], nu au caracter penal. Astfel, prin intermediul primului motiv de recurs, recurenta nu impută Tribunalului că a negat caracterul penal al acestor amenzi, ci că a încălcat drepturile fundamentale de care aceasta beneficiază în calitate de persoană juridică considerată răspunzătoare pentru o încălcare însoțită de sancțiuni care au, în opinia sa, un caracter penal. Or, dacă privim cu atenție, criticile concrete formulate de Elf Aquitaine în cadrul acestui motiv se suprapun în mare măsură cu cele ridicate în celelalte motive de recurs și în

4 — Semnată la Roma la 4 noiembrie 1950.

5 — Regulamentul (CE) nr. 1/2003 al Consiliului din 16 decembrie 2002 privind punerea în aplicare a normelor de concurență prevăzute la articolele 81 și 82 din tratat (JO L 1, p. 1, Ediție specială, 08/vol. 1, p. 167). După cum se știe, conform jurisprudenței Curții Europene a Drepturilor Omului, calificarea unei sancțiuni ca neavând caracter penal în dreptul unui stat contractant nu exclude faptul ca acestei sancțiuni să i se recunoască oricum caracterul penal în vederea aplicării dispozițiilor CEDO (a se vedea Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Hotărârea Engel și alții din 8 iunie 1976, seria A, nr. 22). Fără a merge prea departe în analiza noastră, pare improbabil ca sancțiunile aplicate pe baza Regulamentului nr. 1/2003 să nu poată avea caracter penal conform convenției.

special în cadrul celui de al doilea motiv, în care se invocă încălcarea dreptului la apărare pe care Tribunalul ar fi săvârșit-o întrucât a refuzat recurentei dreptul de a fi implicată în investigarea preliminară, și în cadrul celui de al cincilea motiv, în care se invocă încălcarea principiului caracterului personal al răspunderii penale și pedepselor și încălcarea prezumției de nevinovăție care decurge din caracterul insurmontabil în fapt al prezumției pe care s-a întemeiat Comisia pentru a stabili răspunderea Elf Aquitaine pentru comportamentul avut de Atofina. Rezultă din aceasta că primul motiv de recurs nu are o autonomie reală, cu excepția afirmației potrivit căreia Tribunalul ar fi aplicat în mod greșit drepturile fundamentale invocate de recurentă întreprinderii constituite din Elf Aquitaine și din filiala sa, iar nu numai recurentei. De asemenea, prin această afirmație se urmărește totuși, astfel cum se va observa mai bine în continuare, să se susțină încălcarea materială a acestor drepturi, fiind repetată în diferite pasaje ale recursului.

10. Având în vedere cele de mai sus, considerăm că primul motiv de recurs nu necesită o examinare separată, în special, de examinarea celui de al doilea și a celui de al cincilea motiv. Criticile invocate în cadrul acestor două motive vor fi analizate considerând drept corectă premisa de bază de la care pornește recurenta, și anume că sancțiunile pentru încălcarea normelor de concurență ale Uniunii au caracter penal.

2. Cu privire la al doilea motiv de recurs, întemeiat pe încălcarea dreptului la apărare al recurentei

11. Prin intermediul celui de al doilea motiv, Elf Aquitaine impută Tribunalului încălcarea dreptului său la apărare care rezultă din interpretarea greșită a principiilor echității și egalității armelor. Acest motiv este compus din două aspecte.

a) Cu privire la primul aspect

12. Recurenta impută Tribunalului, în primul rând, faptul că nu a asigurat protecția dreptului său la apărare încă din etapa investigării preliminare, înainte de trimiterea CO. În această etapă a procedurii administrative, nu numai că recurenta nu ar fi fost audiată de Comisie, dar nu ar fi fost nici informată cu privire la bănuielile care existau împotriva sa. În speță, potrivit recurentei, respectarea acestor cerințe se impunea cu atât mai mult cu cât ea nu participase la încălcare și nu avea cunoștință de însăși existența acesteia. În plus, informarea tardivă (în etapa CO) cu privire la existența unei investigări desfășurate împotriva sa nu i-ar fi permis să ia măsurile necesare pentru apărarea sa, în special în ceea ce privește păstrarea eventualelor probe prin care să se demonstreze autonomia filialei sale pe piață. Limitarea exercitării dreptului la apărare numai la etapa următoare trimiterii CO ar contraveni caracterului

penal al sancțiunilor impuse în conformitate cu articolul 101 TFUE. În memoriul în replică, recurenta invocă în special în sprijinul argumentației sale „Best Practices on the Conduct of Proceedings concerning Articles 101 and 102 TFEU" ale Comisiei, publicate în ianuarie 2010 (denumite în continuare „Best Practices").

13. Examinarea acestei critici presupune, în primul rând, să se stabilească dacă și între ce limite Comisia, în vederea respectării dreptului la apărare al întreprinderilor implicate într-o procedură privind încălcarea normelor de concurență, este obligată, încă din etapa de început a investigării preliminare, așadar înainte de trimiterea CO, să informeze întreprinderile respective cu privire la bănuielile existente împotriva acestora.

14. În acest sens, amintim că, potrivit unei jurisprudențe constante, dreptul la apărare în orice procedură susceptibilă să conducă la aplicarea unor sancțiuni, în special a unor amenzi sau a unor penalități cu titlu cominatoriu, precum cele prevăzute de Regulamentul nr. 1/2003, constituie un drept fundamental care face parte integrantă din principiile generale de drept a căror respectare este asigurată de instanța comunitară [6]. În plus, trebuie amintit că procedura administrativă în temeiul Regulamentului nr. 1/2003, care se desfășoară în fața Comisiei, se împarte în două etape distincte și succesive, care au fiecare o logică internă proprie. Prima etapă, care se întinde până la CO, are ca punct de plecare data la care Comisia, în exercitarea competențelor care îi sunt conferite de Regulamentul nr. 1/2003, adoptă în cadrul unei investigări preliminare măsuri care implică imputarea săvârșirii unei încălcări și care determină repercusiuni importante asupra situației întreprinderilor suspectate. Această etapă trebuie să permită Comisiei, după desfășurarea activității de investigare, să adopte o poziție cu privire la procedura ulterioară. A doua etapă se întinde de la CO până la adoptarea deciziei finale. Aceasta trebuie să permită Comisiei să decidă definitiv asupra încălcării imputate [7]. Doar la începutul acestei a doua etape, întreprinderea vizată este informată, prin intermediul comunicării privind obiecțiunile, cu privire la toate elementele esențiale pe care se întemeiază Comisia și dispune de dreptul de acces la dosar [8]. Conform precizărilor Curții din Hotărârea Dalmine, numai după trimiterea CO întreprinderea în cauză poate să își exercite pe deplin dreptul la apărare [9], iar tocmai trimiterea CO, pe de o parte, și accesul la dosar, pe de altă parte,

6 — A se vedea în acest sens Hotărârea Curții din 7 ianuarie 2004, Aalborg Portland și alții/Comisia (cauzele conexate C-204/00 P, C-205/00 P, C-211/00 P, C-213/00 P, C-217/00 P și C-219/00 P, Rec., p. I-123, punctul 64), și Hotărârea din 8 februarie 2007, Groupe Danone/Comisia (C-3/06 P, Rep., p. I-1331, punctul 68).

7 — A se vedea în acest sens Hotărârea Curții din 15 octombrie 2002, Limburgse Vinyl Maatschappij și alții/Comisia (cauzele conexate C-238/99 P, C-244/99 P, C-245/99 P, C-247/99 P, C-250/99 P-C-252/99 P și C-254/99 P, Rec., p. I-8375, punctele 181-183), și Hotărârea din 21 septembrie 2006, Nederlandse Federatieve Vereniging voor de Groothandel op Elektrotechnisch Gebied/Comisia (C-105/04 P, Rec., p. I-8725, punctul 38).

8 — A se vedea în acest sens Hotărârea Limburgse Vinyl Maatschappij și alții/Comisia (citată la nota de subsol 7, punctele 315 și 316) și Hotărârea Aalborg Portland și alții/Comisia (citată la nota de subsol 6, punctele 66 și 67).

9 — A se vedea Hotărârea din 25 ianuarie 2007, Dalmine/Comisia (C-407/04 P, Rep. p. I-829, punctul 59).

asigură dreptul la apărare, precum și dreptul la un proces echitabil [10]. În aceeași hotărâre, Curtea a subliniat de altfel că, dacă dreptul la apărare al întreprinderilor ar fi extins la perioada care precedă trimiterea comunicării obiecțiunilor, „eficacitatea investigației Comisiei ar fi compromisă, întrucât, încă din etapa investigării preliminare, întreprinderea ar fi în măsură să identifice informațiile care sunt cunoscute de Comisie și, în consecință, pe acelea care îi pot fi încă ascunse” [11].

15. În cauză, recurenta impută Tribunalului faptul că nu a recunoscut obligația Comisiei de a o informa, încă din etapa investigării preliminare, cu privire la bănuielile existente împotriva sa. Obligația a cărei încălcare este invocată de recurentă are, așadar, un caracter mai general decât comunicarea probelor specifice, strânse în cursul investigării preliminare, și se referă la informarea privind presupusa încălcare care face obiectul investigării.

16. Curtea nu s-a pronunțat încă în mod expres cu privire la existența unei astfel de obligații. Jurisprudența sa oferă totuși anumite elemente de analiză. În Hotărârea Hoechst/Comisia, Curtea a apreciat că este necesar să se evite ca dreptul la apărare „să fie afectat iremediabil în cadrul procedurilor de investigare preliminară, printre care, în special, inspecțiile care pot fi decisive pentru constituirea probelor privind caracterul nelegal al comportamentelor întreprinderilor de natură să angajeze răspunderea acestora” [12]. În consecință, potrivit Curții, deși un anumit drept la apărare se referă numai la procedurile contencioase care urmează o CO, alte drepturi, precum dreptul de a beneficia de asistență juridică și dreptul la respectarea confidențialității corespondenței dintre avocat și client [13] sau dreptul de a nu se incrimina [14], trebuie să fie respectate încă din etapa investigării preliminare. În ceea ce privește principiul respectării unui termen rezonabil, Curtea a apreciat că durata excesivă a etapei de investigare preliminară poate afecta posibilitățile viitoare de apărare ale întreprinderilor în cauză, în special prin împiedicarea obținerii unor probe prin care se urmărește infirmarea existenței unor comportamente de natură să angajeze răspunderea întreprinderilor în cauză, și că „[d]in acest motiv, analiza referitoare la un eventual impediment în exercitarea dreptului la apărare nu trebuie să fie limitată la etapa în care aceste drepturi

10 — *Ibidem*, punctul 58.

11 — *Ibidem*, punctul 60. Această afirmație trebuie considerată totuși în contextul aspectului invocat de Dalmine, care a susținut că nu a fost informată, înainte de CO, că în speță Comisia dispunea de anumite procese-verbale întocmite în cursul investigațiilor efectuate în cadrul unui proces penal național și a contestat admisibilitatea acestora ca elemente probatorii în acțiunea deschisă de Comisie, punctele 54, 55 și 60. O critică similară privind necomunicarea în etapa anterioară CO a unor probe utilizate de Comisie în etapa următoare a procedurii a fost respinsă de Tribunal prin Hotărârea din 8 iulie 2008, AC-Treuhand/Comisia (T-99/04, Rep., p. II-1501, punctul 49).

12 — Hotărârea din 21 septembrie 1989, Hoechst/Comisia (cauzele conexate 46/87 și 227/88, Rec., p. 2859, punctul 15). Acest principiu a fost confirmat recent în Hotărârea Aalborg Portland și alții/Comisia, citată anterior, punctul 63.

13 — Recunoscut de Curte în Hotărârea din 18 mai 1982, AM & S Europe/Comisia (155/79, Rec., p. 1575).

14 — A se vedea Hotărârea din 18 octombrie 1989, Orkem/Comisia (374/87, Rec., p. 3283).

produc efecte depline, și anume a doua etapă a procedurii administrative", „ci trebuie să se extindă la întreaga procedură având în vedere durata totală a acesteia" [15].

17. În Hotărârea AC-Treuhand/Comisia, invocată de recurentă, Tribunalul a apreciat considerațiile expuse în paragraful precedent ca fiind aplicabile prin analogie aspectului în discuție în prezenta cauză. În special, potrivit Tribunalului, deși „din punct de vedere formal, întreprinderea în cauză nu [are] statutul de „acuzat" în cursul etapei de investigare preliminară, deschiderea investigației în privința acesteia, în special prin adoptarea unei măsuri de investigare care o privește, nu poate, de regulă, să fie separată din punct de vedere material de existența unei bănuieli și, în consecință, de existența unei imputări implicite […] care să justifice adoptarea acestei măsuri [16]. În consecință, tot în opinia Tribunalului, Comisia trebuie să furnizeze întreprinderii în cauză, încă din etapa investigării preliminare, anumite informații cu privire la obiectul și scopul investigării. Ne asociem unei astfel de concluzii. Pe lângă faptul că derivă din rolul central pe care Curtea îl recunoaște dreptului la apărare, în cadrul unor proceduri susceptibile să conducă la aplicarea unei sancțiuni [17], aceasta constituie dezvoltarea logică a celor afirmate deja de Curte în privința necesității de a asigura respectarea acestui drept încă din etapa investigării preliminare privind încălcarea normelor de concurență.

18. În ceea ce privește conținutul obligației mai sus menționate, potrivit aceleiași hotărâri a Tribunalului, Comisia este obligată „să informeze întreprinderea în cauză îndeosebi cu privire la obiectul și la scopul investigării în curs, încă din momentul *primei măsuri adoptate împotriva acesteia*", fără a distinge în funcție de faptul că este vorba despre solicitări de informații – informale [conform articolului 11 alineatul (2) din Regulamentul nr. 17/62, în prezent conform articolului 18 alineatele (1) și (2) din Regulamentul nr. 1/2003] sau prin intermediul adoptării unei decizii [conform articolului 11 alineatul (5) din Regulamentul nr. 17/62, în prezent conform articolului 18, alineatele (1) și (3) din Regulamentul nr. 1/2003] – sau prin intermediul unor decizii de inspecție [în temeiul articolului 14 alineatul (3) din Regulamentul nr. 17/62, în prezent articolul 20 din Regulamentul nr. 1/2003] [18]. Astfel cum a subliniat în mod corect Comisia în înscrisurile sale, în Hotărârea AC-Treuhand se consideră, așadar,

15 — A se vedea Hotărârea Nederlandse Federatieve Vereniging voor de Groothandel op Elektrotechnisch Gebied/Comisia (citată la nota de subsol 7, punctele 49 și 50).

16 — Citat anterior, punctul 52.

17 — A se vedea de exemplu Hotărârea din 3 septembrie 2009, Papierfabrik August Koehler și alții/Comisia (cauzele conexate C-322/07 P, C-327/07 P și C-338/07 P, Rep., p. I-7191, punctele 34, 37 și următoarele).

18 — Citată anterior, punctele 53-56. Sublinierea noastră.

că obligația de a informa întreprinderea în cauză (sau persoanele juridice din care aceasta din urmă se compune) există *din momentul adoptării împotriva sa a uneia dintre măsurile de investigare prevăzute de Regulamentul nr. 1/2003*. În virtutea acestui act, încălcarea este imputată astfel pentru prima dată întreprinderii în cauză, fie și implicit, iar aceasta din urmă, chiar dacă nu are încă statutul de „acuzat", suferă efectele unei astfel de imputări.

19. Contrar celor susținute de recurentă, o astfel de concluzie pare perfect compatibilă cu cerințele articolului 6 din CEDO. În temeiul jurisprudenței Curții Europene a Drepturilor Omului, noțiunea „acuzație în materie penală", menționată la articolul 6 alineatul 1 din CEDO are un caracter autonom [19]. Din jurisprudența Curții rezultă totodată, îndeosebi în ceea ce privește durata procedurii, că garanțiile prevăzute la articolul 6 din CEDO se aplică în materie penală din momentul în care o persoană se află în mod oficial sub „acuzare" [20]. Această noțiune se referă la notificarea oficială de către autoritatea competentă a încălcării penale imputate [21]. Având în vedere rolul fundamental pe care îl ocupă într-o societate democratică dreptul la un proces echitabil [22], Curtea Europeană a Drepturilor Omului a optat pentru o definiție „materială", iar nu „formală", a noțiunii de „acuzație" [23]. Dincolo de aspectul formal, aceasta examinează realitatea procedurii în cauză, fixând data de la care se aplică garanțiile unui proces echitabil la momentul adoptării de către autorități a actelor de natură să aibă „repercusiuni importante asupra situației suspectului" [24], cum ar fi, de exemplu, percheziția [25].

20. În prezenta cauză, Elf Aquitaine nu a fost supusă niciunei măsuri de investigare în cei

19 — Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Hotărârile Deweer împotriva Belgiei din 27 februarie 1980, seria A, nr. 35, punctul 42.

20 — Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Hotărârea Neumeister împotriva Austriei din 27 iunie 1968, seria A, nr. 8, punctul 18.

21 — Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Hotărârea Deweer împotriva Belgiei, citată anterior, punctele 42 și 47, Hotărârea Eckle împotriva Germaniei din 15 iulie 1982, seria A nr. 51, punctul 73, și Hotărârea Janosevic împotriva Suediei din 21 mai 2003, *Recueil des arrêts et décisions* 2002-VII, punctul 91, în care termenul *ad quem* este fixat, în vederea calculării duratei procedurii, în momentul în care administrația fiscală a notificat persoanei interesate avizul de impunere privind majorarea impozitului datorat (a se vedea în același sens Hotărârea Västberga Taxi Aktiebolag și Vulic împotriva Suediei din 21 mai 2003, punctul 103).

22 — Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Hotărârea Airey împotriva Irlandei din 9 octombrie 1979, seria A, nr. 32, punctul 24.

23 — Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Hotărârea Deweer împotriva Belgiei, citată anterior, punctul 42.

24 — A se vedea Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Hotărârea Eckle împotriva Germaniei, citată anterior, punctul 73. În această hotărâre, Curtea Europeană a Drepturilor Omului, fixând termenul *ad quem* pentru a stabili durata procedurii, a exclus că acesta coincide, pe de o parte, cu depunerea cererii, deoarece, deși aceasta a determinat deschiderea unei prime investigări preliminare, ulterior clasată, „nu a avut drept rezultat adoptarea unor măsuri de investigare", și, pe de altă parte, cu începerea celei de a doua investigări preliminare, deschisă cu „audierea a numeroși martori, interogați cu privire la acuzațiile formulate împotriva domnului Eckle". Neputând stabili „începând de când persoanele în cauză [soții Eckle] [au aflat] în mod oficial despre investigare și au simțit efectele acesteia", Curtea a fixat un termen ulterior (de aproximativ un an) la începerea primei investigări preliminare.

25 — A se vedea Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Hotărârea Eckle contra Germaniei, citată anterior. În Hotărârea Deewer, citată anterior, Curtea a negat însă că reprezintă o acuzație, conform articolului 6 alineatul 1 din CEDO, inspecția efectuată în spațiile comerciale ale reclamantului, deoarece aceasta se încadrează în controalele obișnuite care vizează asigurarea respectării legii.

trei ani care s-au scurs între prima cerere de informații adresată filialei sale Elf Atochem, și trimiterea CO [26]. Imputările care i-au fost adresate au fost, așadar, formulate oficial numai în CO. Pe de altă parte, este plauzibil, astfel cum a afirmat Comisia în cadrul ședinței, că răspunderea recurentei, care nu se întemeiază pe participarea sa directă la înțelegere, a fost pusă în discuție doar într-un stadiu tardiv al investigării preliminare, în momentul în care Comisia a trebuit să identifice, în scopul trimiterii CO, entitățile care compuneau întreprinderile care, în opinia sa, au luat parte la încălcare [27]. Prin urmare, numai începând cu CO se putea considera că recurenta a făcut obiectul unei „acuzații în materie penală" în temeiul articolului 6 din CEDO – presupunând că ar trebui definite astfel imputările cu privire la încălcarea normelor comunitare privind concurența (a se vedea punctul 10 de mai sus) – și că garanțiile prevăzute la articolul menționat erau aplicabile acesteia.

21. În memoriul său în replică și în cadrul ședinței, Elf Aquitaine a făcut referire în mod special la alineatul 3 litera a al articolului 6 din CEDO, în temeiul căruia orice acuzat are dreptul „să fie informat, în termenul cel mai scurt, într-o limbă pe care o înțelege și în mod amănunțit, asupra naturii și cauzei acuzației aduse împotriva sa". Din jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului rezultă că garanțiile prevăzute de această dispoziție reprezintă un aspect particular al dreptului la un proces echitabil, garantat, în general, la alineatul 1 al acestui articol, și că acestea se aplică din momentul în care persoana are statutul de „acuzat", noțiune care trebuie înțeleasă de asemenea în sensul convenției, ca vizând o situație materială, nu doar pur formală [28]. În această privință, jurisprudența invocată de recurentă în memoriul său în replică nu apare ca pertinentă în prezenta cauză. În Hotărârea Salduz s-a invocat încălcarea articolului 6 alineatul 3 litera c din CEDO pentru faptul că reclamantul a fost privat de dreptul de a beneficia de asistența unui avocat cât timp a fost reținut de poliție. Punctul 50 și următoarele și îndeosebi punctul 54 din hotărâre, citate în mod special de recurentă, se referă la situația unei persoane supuse unei măsuri preventive – care avea în mod clar statutul de acuzat –, supusă interogatoriilor poliției în absența

26 — Acest fapt nu a fost, de altfel, invocat de recurentă nici în cursul procedurii administrative, nici în fața Tribunalului pentru a susține o eventuală insuficiență a investigațiilor.

27 — Recurenta susține că a fost singura societate-mamă implicată în încălcare care a fost informată numai în etapa CO și menționează, cu titlu de exemplu, Akzo Nobel NV. Astfel cum amintește însăși recurenta, această din urmă societate a făcut totuși obiectul unor măsuri de anchetă în cursul investigării preliminare (în speță, solicitări de informații).

28 — Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Hotărârea Casse împotriva Luxemburgului din 27 aprilie 2006, punctele 29-33, 71 și 72. În această hotărâre, Curtea a apreciat că reclamantul trebuia considerat „acuzat" în sensul aplicării articolului 6 alineatul 3 litera a din CEDO, la data la care s-a dispus percheziția în spațiile băncii unde era angajat, deoarece acela a fost momentul în care un „ansamblu de indicii concordante" indicau în mod neechivoc calitatea sa de „suspect" (a se vedea punctul 33).

unui avocat [29]. Hotărârea Dayanan se referea la o situație similară [30].

22. În ceea ce privește argumentul pe care Elf Aquitaine îl deduce din Best Practices, este suficient să subliniem că în acestea se afirmă, făcând referire la Hotărârea AC-Treuhand a Tribunalului, că întreprinderile sunt informate cu privire la faptul că fac obiectul unei investigări preliminare și cu privire la obiectul și la scopul acesteia „la momentul primei măsuri de investigare adoptate împotriva lor" [31]. În orice caz, la punctul 5 din Best Practices, Comisia precizează că acestea „reflectă punctul de vedere al DG Concurență [...] la data publicării [lor] și vor fi aplicate de la data publicării în privința procedurilor în curs și a celor viitoare". În cuprinsul notei de subsol nr. 10 se precizează ulterior că, „în ceea ce privește procedurile în curs la data publicării Best Practices, acestea din urmă vor fi aplicate etapelor procedurii în curs, iar nu celor deja finalizate". Rezultă că oricum Best Practices nu sunt aplicabile *ratione temporis* procedurii care a condus la adoptarea deciziei.

23. În sfârșit, Elf Aquitaine afirmă că faptul că nu a fost informată în etapa investigării preliminare cu privire la bănuielile existente împotriva sa a avut un impact negativ asupra exercitării dreptului său la apărare în etapa contencioasă ulterioară a procedurii. În această privință, trebuie să se constate, astfel cum procedează Comisia, că o asemenea afirmație se limitează la o referire generică la posibila deteriorare a eventualelor probe destinate să demonstreze autonomia filialei sale pe piață și nu este susținută de niciun element de probă.

24. Din ansamblul considerațiilor de mai sus rezultă că primul aspect invocat de recurentă în cadrul celui de al doilea motiv trebuie, în opinia noastră, să fie respins.

b) Cu privire la al doilea aspect

25. În cadrul acestui aspect, recurenta susține în primul rând că, aprobând utilizarea unei prezumții de răspundere care a permis Comisiei să se limiteze numai la constatarea

29 — Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Hotărârea Salduz împotriva Turciei din 27 noiembrie 2008. Facem trimitere la textul complet al punctelor 54 și 62 din această hotărâre, din care numai anumite extrase au fost menționate în recurs.

30 — Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Hotărârea Dayanan împotriva Turciei din 13 octombrie 2009, punctul 31 și următoarele, menționate de recurentă.

31 — A se vedea punctul 14. Celelalte puncte din Best Practices menționate de recurentă privesc posibilitatea Comisiei de a organiza întâlniri informale cu părțile în timpul etapei de investigare (punctul 38), așa-numitele „State of Play Meetings" (punctele 54-60), întâlniri triunghiulare și întâlniri cu comisarul sau cu directorul general (punctele 61-64), precum și accesul la o versiune neconfidențială a contestației. Pe lângă faptul că, în versiunea actuală a „Best Practices", cel puțin dispozițiile privind „State of Play Meetings" nu sunt aplicabile procedurilor privind înțelegeri (a se vedea punctul 60), rezultă din lectura punctelor menționate mai sus intenția Comisiei de a efectua, în măsura posibilului, o investigare deschisă și transparentă, dar nu și intenția de a se angaja formal în aplicarea, la fiecare investigare, a diferitelor inițiative descrise în Best Practices.

deținerii de Elf Aquitaine a unei participări aproape totale la capitalul filialei sale și neefectuând alte acte de investigare împotriva sa, Tribunalul a negat necesitatea unei investigări imparțiale, în care probele sunt strânse de autoritatea competentă, atât pentru incriminarea, cât și pentru dezincriminarea întreprinderilor suspectate de a fi săvârșit o încălcare. În acest sens, este suficient să subliniem că funcția unei prezumții este tocmai aceea de a permite celui care trebuie să dovedească un fapt să își îndeplinească obligația privind sarcina probei, aducând numai proba premisei care stă la baza prezumției (în prezenta cauză, participarea totală sau aproape totală a societății-mamă la capitalul filialei sale). A afirma că recurgerea la o prezumție este incompatibilă cu cerințele unei investigări realizate în mod imparțial, deoarece permite autorității care o desfășoară să renunțe la căutarea unor elemente suplimentare de probă, incriminatoare sau dezincriminatoare, înseamnă, în esență, a nega, în principiu, însăși admisibilitatea acesteia. Argumentele invocate de recurentă se suprapun, prin urmare, cu cel de al cincilea motiv de recurs, prin care aceasta contestă legalitatea prezumției pe care Comisia a invocat-o împotriva sa.

26. În al doilea rând, recurenta susține că imparțialitatea investigării desfășurate de Comisie este afectată de concentrarea de către această instituție a competențelor de investigare, de acuzare și de decizie, ceea ce este incompatibil cu natura penală a sancțiunilor aplicate pentru încălcarea normelor de concurență. În opinia recurentei, intrarea în vigoare a cartei – care prevede la articolul 41 necesitatea unei proceduri administrative imparțiale – trebuie să determine Curtea să își modifice jurisprudența în materie, pentru a ține seama de pozițiile mai protectoare ale Curții Europene a Drepturilor Omului. Recurenta răspunde Comisiei, care invocă noutatea și, prin urmare, inadmisibilitatea acestui argument, că acesta reprezintă o simplă extindere a motivelor invocate în primă instanță.

27. În acest sens, subliniem în primul rând că argumentul mai sus menționat ridică o problemă juridică privind fondul cauzei deduse judecății Tribunalului care nu a fost abordată în hotărârea atacată și nu a constituit obiectul unei dezbateri între părți în nicio etapă a procedurii în primă instanță. Aceasta nu a fost ridicată în mod expres de recurentă, nici în cerere, nici în memoriul în replică, nici într-un alt memoriu cuprinzând observații scrise, depus în cursul acestei proceduri; din procesul-verbal al ședinței care a avut loc la Tribunal nu reiese nici că această problemă ar fi fost abordată cu acel prilej. Observăm de asemenea că acest argument nu are legătură pe fond cu niciunul dintre punctele din motivarea hotărârii atacate, spre deosebire de critica analizată la punctele 13-24 de mai sus, care, deși nu a fost invocată în primă instanță, își are originea în unele afirmații ale Tribunalului cuprinse în special la punctul 64 din hotărârea atacată și, prin urmare, este admisibilă. În sfârșit, contrar afirmațiilor recurentei, nu suntem de părere că acest argument poate fi considerat o extindere a motivelor

discutate deja în primă instanță, deoarece supune Curții o problemă juridică separată de cele abordate în cadrul acestor motive [32].

28. Or, în rolul său de instanță de recurs, Curții îi revine sarcina să controleze, în limitele competenței sale în materie de recurs, modul în care Tribunalul și-a exercitat controlul jurisdicțional, ținând cont de motivele și de argumentele care au fost supuse analizei sale. În schimb, nu revine Curții sarcina de a imputa Tribunalului că nu s-a pronunțat asupra unui motiv care nu a fost invocat de părți, cu excepția cazului în care acesta ar fi trebuit să îl invoce din oficiu. Nu considerăm totuși că în cauză există această ipoteză. Prin urmare, excepția de admisibilitate invocată de Comisie trebuie, în opinia noastră, să fie admisă.

29. Următoarele considerații privind examinarea pe fond a argumentului invocat de Elf Aquitaine sunt efectuate, prin urmare, cu titlu subsidiar, în cazul în care Curtea, contrar propunerilor noastre, l-ar considera admisibil.

30. Astfel cum a subliniat în mod repetat Comisia în memoriile sale, în Hotărârea Jussila, pronunțată de Marea Cameră, Curtea Europeană a Drepturilor Omului a confirmat ceea ce se putea deduce deja în parte din anumite hotărâri anterioare, și anume că, în cadrul procedurilor care conduc la aplicarea unor sancțiuni care trebuie considerate penale în temeiul articolului 6 din CEDO, se poate face o deosebire între procedurile (și sancțiunile) care se încadrează în așa-numitul „nucleu dur” al dreptului penal și cele care, în schimb, se află în afara acestuia [33]. La punctul 43 din această hotărâre, după ce a evidențiat că adoptarea unei noțiuni autonome de „acuzație în materie penală” a determinat o extindere progresivă a laturii penale a articolului 6 din CEDO la sectoare care „nu se încadrează în mod formal în categoriile tradiționale ale dreptului penal”, cum sunt tocmai „sancțiunile pecuniare aplicate pentru încălcarea dreptului concurenței” [34], Curtea

32 — Ceea ce implică, în esență, o excepție de nelegalitate a Regulamentului nr. 1/2003.

33 — Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Hotărârea Jussila împotriva Finlandei din 23 noiembrie 2006. Problema prezentată Curții Europene a Drepturilor Omului privea compatibilitatea cu articolul 6 din CEDO a nedesfășurării ședinței în procedura de apel împotriva majorării impozitului decise de autoritatea fiscală finlandeză.

34 — Lista exemplificativă furnizată la punctul 43 menționat mai sus din Hotărârea Jussila cuprindea de asemenea contravențiile administrative, sancțiunile disciplinare în temeiul dreptului penitenciar și amenzile aplicate de instanțele financiare. Comisia Europeană a Drepturilor Omului se pronunțase în favoarea caracterului penal al sancțiunilor aplicate de Consiliul Concurenței francez pentru încălcarea normelor naționale privind concurența în cazul Société Stenuit împotriva Franței, care a fost radiată din registrul Curții prin Hotărârea din 27 februarie 1992. Pentru o opinie contrară extinderii excepției cuprinse la punctul 43 din Hotărârea Jussila la procedurile comunitare de încălcare a normelor privind concurența, a se vedea Slater, Thomas, Waelbroeck, „Competition Law Proceedings before the European Commission and the Right to a Fair Trail: no Need to Reform?”, în *The Global Competition Law Centre Working Papers Series*, 04/08, p. 27.

Europeană a Drepturilor Omului a afirmat că, în aceste sectoare, garanțiile oferite la articolul mai sus menționat „nu trebuie să se aplice în mod necesar cu toată rigoarea” [35]. Această abordare era prezentă deja în special în Hotărârea Bendenoun și în Hotărârea Janosevic [36], menționate în mod expres la punctul 43 din Hotărârea Jussila. În aceste hotărâri, Curtea Europeană a Drepturilor Omului a apreciat că un stat contractant are dreptul să încredințeze autorității fiscale, organism administrativ care nu îndeplinește cerințele prevăzute la articolul 6 din CEDO [37], sarcina de a urmări și de a pedepsi infracțiunile fiscale pentru care se prevede aplicarea unei majorări a impozitului, care are natură de sancțiune penală, numai în cazul în care contribuabilul poate sesiza, împotriva deciziei respective, o instanță care să ofere garanțiile prevăzute la articolul 6 din CEDO [38], și anume, potrivit formulei adoptate la punctul 81 din Hotărârea Janosevic, preluată în mai multe hotărâri ulterioare, „o instanță având competență de fond [39] care să aibă în special competența să modifice cu privire la orice aspect, în fapt și în drept, hotărârea atacată”.

31. Conform celor precizate la punctul 43 din Hotărârea Jussila, principiul afirmat în Hotărârile Bendenoun și Janosevic poate fi extins la procedurile de încălcare a normelor de concurență prevăzute de Regulamentul nr. 1/2003. Prin urmare, concentrarea de către Comisie a competențelor de investigare, de acuzare și de decizie în cadrul acestor proceduri nu este, în sine, contrară articolului 6 din CEDO, cu condiția totuși ca întreprinderile care sunt supuse acestora să aibă dreptul de a contesta decizia Comisiei în fața unui organ care să corespundă cerințelor acestui articol. Trebuie să se verifice, așadar, dacă cerințele stabilite la punctul 81 din Hotărârea Janosevic sunt îndeplinite de controlul exercitat de instanța comunitară asupra deciziilor adoptate de Comisie pentru încălcarea normelor de concurență. Fără să ne angajăm într-o analiză exhaustivă a problemei, ne vom limita să indicăm aspectele acestui control care, în lumina jurisprudenței Curții Europene a Drepturilor Omului, se pot dovedi mai problematice.

32. În primul rând, instanța comunitară exercită asupra deciziilor Comisiei în materie de înțelegeri un control tipic de legalitate, care implică o examinare, în esență, completă a tuturor motivelor de fapt și de drept invocate de reclamant, precum și a eventualelor motive de ordine publică care pot fi invocate din oficiu. Însă, în cazurile în materie de amenzi, Tribunalul nu are competența să modifice decizia Comisiei, ci poate doar să o anuleze. În această privință, subliniem în primul rând că, deși este adevărat că, în textul în limba franceză al Hotărârii Janosevic, Curtea

35 — Același raționament se află în Hotărârea Curții Europene a Drepturilor Omului Hüseyin Turan împotriva Turciei din 4 martie 2008, punctul 32.

36 — Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Hotărârea Bendenoun împotriva Franței din 24 februarie 1994, seria A, nr. 284, și Hotărârea Janosevic împotriva Suediei, citată anterior.

37 — A se vedea Hotărârea Janosevic, citată anterior, punctul 81.

38 — A se vedea Hotărârea Bendenoun, citată anterior, punctul 46, și Hotărârea Janosevic, citată anterior, punctul 81; în același sens, Hotărârea Umlauft împotriva Austriei din 23 octombrie 1995, seria A, nr. 328-B, punctele 37-39. Această poziție reflectă, în esență, poziția exprimată anterior de Curtea Europeană a Drepturilor Omului privind aplicarea articolului 6 din CEDO în materie nepenală (a se vedea *inter alia* Hotărârea Albert și Le Compte împotriva Belgiei din 10 februarie 1983, seria A, nr. 58, punctul 29) și pentru infracțiunile penale minore (precum cele privind încălcarea codului rutier, a se vedea Hotărârea Öztürk împotriva Germaniei din 23 octombrie 1984, punctul 29).

39 — N. T. Această notă privește doar textul original italian al concluziilor.

Europeană a Drepturilor Omului folosește expresia „pouvoir de réformer", textul în limba engleză utilizează verbul generic „to quash", care se referă mai curând la competența de a anula actul atacat. De asemenea, în aceeași hotărâre, Curtea a apreciat că instanțele administrative competente în dreptul suedez să se pronunțe în căile de atac împotriva deciziilor prin care administrația fiscală impune majorări ale impozitelor care au caracterul unor sancțiuni penale erau instanțe care oferă garanțiile prevăzute la articolul 6 din CEDO, deși aveau numai dreptul, „în caz de dezacord cu concluziile administrației fiscale", să anuleze hotărârea atacată [40]. Aceasta s-a exprimat în același sens în diferite alte hotărâri precedente [41].

33. Jurisprudența nu este totuși constantă asupra acestui punct. Astfel, de exemplu, în Hotărârea Umlauft, citată anterior, s-a apreciat că nu prezintă garanțiile prevăzute la articolul 6 din CEDO Curtea Administrativă din Austria, care, sesizată cu acțiunea împotriva unei măsuri prin care reclamantului i s-a aplicat o sancțiune pecuniară pentru încălcarea codului rutier, considerată de natură penală, avea competența de a exercita un simplu control de legalitate și era de asemenea obligată să respecte constatările de fapt ale autorităților administrative. În Hotărârea Tsfayo, Curtea Europeană a Drepturilor Omului nu a recunoscut „competența de fond" a High Court din Regatul Unit deoarece, deși această instanță avea competența să anuleze hotărârea atacată, în cazul în care ar fi considerat insuficiente sau greșite probele pe care se întemeia aceasta, nu avea însă competența să reevalueze probele sau să înlocuiască evaluările criticate cu propria evaluare privind credibilitatea reclamantului [42]. În Hotărârea Kyprianou, Curtea a apreciat că lipsa de imparțialitate a organului jurisdicțional de primă instanță care a impus reclamantului o pedeapsă privativă de libertate pentru infracțiunea de „contempt of court" nu a fost remediată de Curtea Supremă în etapa apelului, întrucât aceasta din urmă nu efectuase

40 — La punctul 82 din hotărâre, Curtea subliniază că tribunalele administrative „se pot pronunța asupra oricărui aspect al problemelor cu care sunt sesizate. Examinarea de către acestea nu se limitează la aspectele de drept, ci poate include și aspectele de fapt, precum evaluarea probelor […]".

41 — A se vedea de exemplu Hotărârea Bistrovic împotriva Croației din 31 august 2007, punctul 53, cu privire la „County Courts" croate; Hotărârea Zumtobel împotriva Austriei din 21 septembrie 1993, seria A, nr. 268-A, punctele 27-32, cu privire la controlul exercitat în speță de Curtea Administrativă austriacă, și Hotărârea Bryan împotriva Regatului Unit din 25 octombrie 1995, seria A, nr. 335-A, punctele 44-47. Aceste precedente nu privesc totuși dreptul penal.

42 — Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Hotărârea Tsfayo împotriva Regatului Unit din 14 noiembrie 2006, punctul 48.

o reexaminare *ex novo* a cauzei [43]. În sfârșit, în Hotărârea Silvester's Horeca, Curtea Europeană a Drepturilor Omului a considerat că societatea reclamantă nu a avut acces la un „tribunal" în sensul articolului 6 din CEDO, deoarece Curtea de Apel din Bruxelles, sesizată de reclamantă împotriva deciziei administrative prin care i s-au aplicat amenzi fiscale pentru încălcarea codului privind TVA-ul, nu a avut competența de a-l scuti pe contribuabil de la obligațiile impuse în mod legal, numai pe baza unor motive de oportunitate sau de echitate [44]. În acest context, trebuie totuși amintit faptul că, în litigiile privind încălcarea articolelor 101 TFUE și 102 TFUE, instanța comunitară are o competență jurisdicțională și în ceea ce privește amenzile, în temeiul articolului 261 TFUE și al articolului 31 din Regulamentul nr. 1/2003, și este, prin urmare, „competentă, dincolo de simplul control al legalității sancțiunii, să substituie propria apreciere celei a Comisiei", anulând, reducând sau chiar majorând cuantumul amenzii aplicate de Comisie când problema acestui cuantum este supusă evaluării sale [45]. Această competență dă dreptul instanței comunitare să modifice actul atacat, chiar și în lipsa anulării [46].

34. Un al doilea aspect delicat, evidențiat de recurentă, privește controlul marginal – limitat, cu alte cuvinte, la verificarea respectării normelor de procedură și de motivare, a exactității materiale a faptelor, precum și a inexistenței unei erori vădite de apreciere și de abuz de putere – pe care, în temeiul unei jurisprudențe constante, instanța comunitară [47] îl exercită asupra aprecierilor economice complexe efectuate de Comisie [48].

43 — Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Hotărârea Kyprianou împotriva Ciprului din 27 ianuarie 2004. În special, Curtea a afirmat că „în calitate de instanță de apel, aceasta nu avea competență de fond pentru a examina din nou cauza, ci putea doar să controleze dacă în hotărârea pronunțată în primă instanță existau erori vădite de drept sau de fapt. Curtea nu a efectuat din nou o examinare independentă a acuzației în materie penală formulate împotriva reclamantului pentru *contempt* în fața cour d'assises. În plus, Curtea Supremă a considerat că nu putea interveni în judecata cour d'assises, recunoscând marja de apreciere a acesteia din urmă în privința aplicării unei pedepse reclamantului". Totuși, Curtea a adăugat de asemenea: „deși Curtea Supremă avea competența să anuleze decizia în litigiu, în realitate, aceasta a refuzat să o anuleze întrucât compunerea cour d'assises nu era de natură să garanteze imparțialitatea acesteia". În plus, în hotărârea din 15 decembrie 2005 pronunțată în aceeași cauză, Marea Cameră, deși a ajuns la aceeași concluzie, s-a concentrat mai curând asupra faptului că, în orice caz, Curtea Supremă nu anulase hotărârea instanței inferioare, în pofida faptului că avea această competență.

44 — Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Hotărârea Silvester's Horeca Service împotriva Belgiei din 4 martie 2004, punctele 26 și 27.

45 — Hotărârea Groupe Danone/Comisia (citată la nota de subsol 6, punctele 61 și 62). A se vedea de asemenea Concluziile avocatului general Kokott prezentate la 8 decembrie 2005 în cauza C-113/04 P, Technische Unie/Comisia (Hotărârea din 21 septembrie 2006, Rec., p. I-8831, punctul 132) și Concluziile avocatului general Poiares Maduro prezentate la 16 noiembrie 2006 în cauza Groupe Danone/Comisia, citată anterior, punctele 45 și 48.

46 — Hotărârea Limburgse Vinyl Maatschappij și alții/Comisia, (citată la nota de subsol 7, punctul 692). Cu privire la acest aspect, ne permitem să facem trimitere la P. Mengozzi, „La compétence de pleine juridiction du juge communautaire", în *Liber amicorum en l'honneur de Bo Vesterdorf*, 2007, p. 219.

47 — A se vedea în acest sens, în ceea ce privește articolul 85 CE, Hotărârea din 11 iulie 1985, Remia și alții/Comisia (42/84, Rec., p. 2545, punctul 34), Hotărârea din 17 noiembrie 1987, BAT și Reynolds/Comisia (cauzele conexate 142/84 și 156/84, Rec., p. 4487, punctul 62), și Hotărârea din 2 octombrie 2003, Thyssen Stahl/Comisia (C-194/99 P, Rec., p. I-10821, punctul 78).

48 — În acest sens, observăm că, în afara dreptului penal, Curtea Europeană a Drepturilor Omului pare să accepte posibilitatea limitării în anumite domenii a controlului judiciar al măsurilor administrative la erorile vădite (a se vedea Hotărârea Bryan, citată anterior, punctele 41 și 44-47). În special, la punctul 47, Curtea se exprimă în felul următor: „Ne putem aștepta în mod rezonabil la o astfel de abordare din partea unei instanțe de apel în domenii juridice specializate, cum ar fi cel în cauză, în special atunci când faptele au fost stabilite anterior în cursul unei proceduri cvasijudiciare, care garantează respectarea a numeroase cerințe prevăzute la articolul 6 alineatul 1 din CEDO". A se vedea de asemenea Hotărârea Tsfayo, citată anterior, punctul 46.

35. În al treilea rând și în cele din urmă, deși instanța comunitară poate reexamina probele privind incriminarea sau dezincriminarea cuprinse în dosarul administrativ, controlul legalității pe care aceasta îl exercită în cadrul unei acțiuni în anulare se desfășoară în temeiul elementelor de fapt și de drept existente la momentul adoptării actului [49]. În consecință, rolul instanței comunitare constă în a evalua dacă probele sau alte elemente invocate de Comisie în decizia sa sunt suficiente ca să demonstreze existența încălcării contestate [50]. În cazul în care consideră că probele nu sunt convingătoare, aceasta poate doar să anuleze decizia din cauza investigațiilor insuficiente.

36. În pofida limitărilor mai sus menționate, nu excludem că, privit în ansamblu, controlul jurisdicțional exercitat asupra deciziilor Comisiei prin care se impun amenzi pentru încălcarea normelor de concurență îndeplinește, în conformitate cu abordarea mai flexibilă adoptată de Marea Cameră a Curții Europene a Drepturilor Omului în Hotărârea Janosevic, cerințele articolului 6 alineatul 1 din CEDO în materie penală.

37. În speță, problema poate totuși să rămână deschisă. Astfel, jurisprudența Curții admite o abordare menită să verifice respectarea în fiecare cauză a cerințelor prevăzute la articolul 6 alineatul 1 din CEDO, chiar indiferent de problema mai generală a eventualei compatibilități cu această dispoziție a structurii în care acesta este cuprins [51]. Or, din hotărârea atacată rezultă că Tribunalul a exercitat, pentru fiecare dintre aspectele supuse examinării sale, un control deplin privind existența premiselor pentru aplicarea articolului 101 TFUE. În plus, sfera de

49 — A se vedea în acest sens Hotărârea din 13 iunie 1972, Compagnie d'approvisionnement, de transport et de crédit et Grands Moulins de Paris/Comisia (cauzele conexate 9/71 și 11/71, Rec., p. 391). În special, aprecierile complexe efectuate de Comisie trebuie examinate doar din perspectiva elementelor de care aceasta dispunea atunci când le-a efectuat; a se vedea Hotărârea din 5 octombrie 2000, Germania/Comisia (C-288/96, Rec., p. I-8237, punctul 34), și Hotărârea din 25 iunie 1998, British Airways și alții și British Midland Airways/Comisia (cauzele conexate T-371/94 și T-394/94, Rec., p. II-2405, punctul 81).

50 — A se vedea Hotărârea din 20 aprilie 1999, Limburgse Vinyl Maatschappij și alții/Comisia (T-305/94-T-307/94, T-313/94-T-316/94, T-318/94, T-325/94, T-328/94, T-329/94 și T-335/94, Rec., p. II-931, punctul 891), și Hotărârea din 8 iulie 2004, JFE Engineering/Comisia (T-67/00, T-68/00, T-71/00 și T-78/00, Rec., p. II-2501, punctele 174 și 175).

51 — Pentru unele exemple, a se vedea Hotărârea Zumtobel, citată anterior, punctul 31 și următoarele, și Hotărârea Janosevic, citată anterior.

aplicare a unui astfel de control nu poate fi considerată limitată pentru simplul fapt că imputarea unei răspunderi recurentei se întemeiază pe un raționament prezumtiv. Mai mult, din aceeași hotărâre rezultă că Tribunalul a examinat toate elementele prezentate de Elf Aquitaine, în scopul de a demonstra independența comportamentului pe piață al filialei sale, respingând pertinența sau suficiența acestora în temeiul unor motive care s-au adăugat, în parte, la cele invocate de Comisie în decizie. Pe de altă parte, deși a contestat în general, în observațiile sale, atât scrise, cât și orale, suficiența controlului jurisdicțional al instanței comunitare asupra deciziilor Comisiei privind încălcarea normelor de concurență în ceea ce privește cerințele articolului 6 din CEDO, recurenta nu a invocat totuși argumente pentru a demonstra o astfel de insuficiență în speță. Prin urmare, considerăm că argumentul referitor la lipsa de imparțialitate a procedurii administrative din cauza concentrării de către Comisie a competențelor de investigare, de acuzare și de decizie este nu numai inadmisibil, ci și nefondat [52].

38. Pentru ansamblul considerațiilor de mai sus, al doilea aspect al celui de al doilea motiv de recurs trebuie, în opinia noastră, să fie respins de asemenea.

52 — Nu considerăm că poate determina o concluzie diferită simpla împrejurare că, în hotărârea atacată, Tribunalul a exclus reducerea amenzii solicitate de recurentă pentru motivul că aceasta din urmă nu prezentase argumente sau elemente de fapt de natură să justifice exercitarea competenței sale de fond și în materie de amenzi.

c) Concluzii cu privire la al doilea motiv de recurs

39. În lumina analizei efectuate, considerăm că al doilea motiv de recurs ar trebui în parte respins ca fiind nefondat și în parte declarat inadmisibil.

3. Cu privire la al treilea motiv de recurs, referitor la erorile privind conținutul obligației de motivare a Comisiei și nemotivarea hotărârii atacate

40. Acest motiv de recurs este compus de asemenea din două aspecte.

a) Cu privire la primul aspect

41. Prin intermediul primului aspect al celui de al treilea motiv de recurs, recurenta susține, în primul rând, că Tribunalul s-a întemeiat pe o „concepție greșită” a obligației Comisiei de motivare a CO, în măsura în care a considerat că o astfel de obligație este îndeplinită pur și simplu prin invocarea principiilor care guvernează imputabilitatea către

societățile-mamă și prin indicarea nivelului de participare al acestora la capitalul social al filialei. În acest sens, subliniem că punctul 58 și următoarele din hotărârea atacată, din care rezultă, potrivit recurentei, eroarea comisă de Tribunal, răspund în realitate afirmațiilor formulate de aceasta din urmă prin intermediul primului motiv de recurs, care vizează imputarea unei încălcări a dreptului său la apărare, iar nu o încălcare a obligației de motivare, invocată în schimb prin intermediul celui de al doilea motiv de recurs. Remarcăm de asemenea că, deși recurenta contestă că „toate elementele esențiale pe care s-a întemeiat Comisia pentru a angaja răspunderea Elf Aquitaine" au fost cuprinse în CO, aceasta nu precizează totuși care elemente, în afara celor menționate la punctele 58 și 59 din hotărârea atacată (expunerea normelor privind imputarea către societatea-mamă a răspunderii pentru comportamentul nelegal al filialei, indicarea conținutului prezumției întemeiate pe deținerea de către societatea-mamă a întregului capital al filialei, precum și menționarea participației aproape totale a recurentei la capitalul Atofina), ar fi trebuit să figureze concret în CO. În măsura în care recurenta înțelege să se refere la probe incriminatorii împotriva sa, altele decât cele prin care se urmărește să se demonstreze existența condițiilor de fapt ale prezumției pe care s-a întemeiat Comisia, argumentele sale se suprapun cu cele care vizează contestarea posibilității înseși de a recurge la o astfel de prezumție, care vor fi examinate în mod general în cadrul celui de al cincilea motiv de recurs. Rezultă că recurenta nu a demonstrat pretinsă eroare de interpretare a conținutului obligației de motivare a CO pe care o impută Tribunalului. În acest sens, primul aspect al celui de al treilea motiv de recurs trebuie, prin urmare, în opinia noastră, să fie respins.

42. În al doilea rând, recurenta impută Tribunalului faptul că a adoptat o „concepție greșită" privind obligația care revenea Comisiei de a motiva decizia. Argumentele invocate de aceasta se referă, mai precis, la partea hotărârii atacate în care Tribunalul a considerat suficientă motivarea pe baza căreia au fost respinse în decizie elementele prezentate de Elf Aquitaine pentru a demonstra autonomia de comportament pe piață a filialei sale Atofina. Această motivare care, potrivit recurentei, ar fi fost calificată greșit de Tribunal ca „succintă", dar care, în realitate, ar fi fost total inexistentă, nu i-ar fi permis să verifice corectitudinea deciziei și ar fi împiedicat Tribunalul să exercite controlul de legalitate.

43. În acest sens, arătăm că, la punctul 79 din hotărârea atacată, Tribunalul a menționat jurisprudența potrivit căreia motivarea impusă de articolul 253 CE trebuie să fie adaptată naturii actului în cauză și trebuie să menționeze în mod clar și neechivoc raționamentul instituției care a emis actul, astfel încât să dea posibilitatea persoanelor interesate să ia cunoștință de temeiurile măsurii luate, iar instanței competente să exercite controlul. Cerința motivării trebuie apreciată în funcție de împrejurările cauzei, în special de conținutul actului, de natura motivelor invocate și de interesul de a primi explicații propriu destinatarului sau altor persoane vizate în mod direct și individual de acest act. De asemenea, Tribunalul subliniază, pe de o parte, că obligația motivării trebuie să fie apreciată în funcție de împrejurările cauzei, în special de conținutul actului, de natura motivelor invocate și de interesul de a primi explicații propriu destinatarului

actului sau altor persoane vizate în mod direct și individual de acest act, și, pe de altă parte, că motivarea nu trebuie să specifice în mod necesar toate elementele de fapt și de drept pertinente, în măsura în care problema dacă motivarea unui act respectă cerințele prevăzute la articolul 253 CE trebuie să fie apreciată nu numai prin prisma modului de redactare, ci în raport cu contextul său și cu ansamblul normelor juridice care reglementează materia respectivă [53]. În sfârșit, în ultima teză a punctului 79, Tribunalul face referire la jurisprudența sa potrivit căreia Comisia trebuie să își dezvolte propriul raționament în mod explicit în cazul în care, în cadrul practicii sale decizionale, adoptă o decizie care diferă semnificativ de cele anterioare [54] și, la punctul 80, amintește că, atunci când o decizie în care se aplică articolul 81 CE privește o pluralitate de destinatari și se pune problema imputabilității încălcării, aceasta trebuie să cuprindă o motivare suficientă în raport cu fiecare dintre destinatari, în special în raport cu acei destinatari care, potrivit deciziei respective, trebuie să poarte răspunderea pentru această încălcare. La punctul 84 și următoarele, Tribunalul examinează afirmația Elf Aquitaine potrivit căreia decizia nu ar fi suficient de motivată în partea în care respinge argumentele prezentate de aceasta pentru a răsturna prezumția pe care s-a întemeiat Comisia. În acest scop, Tribunalul analizează punctele 258-261 din decizie și constată în special că aceste argumente au fost respinse de Comisie ca fiind simple „afirmații" (care nu sunt susținute de probe) și că documentele furnizate de Elf Aquitaine ofereau doar „o imagine generală privind gestionarea comercială a societății". La punctul 89, Tribunalul concluzionează că „un astfel de răspuns la argumentele prezentate de Elf Aquitaine, oricât ar fi de succint, ne permite să înțelegem motivele pentru care Comisia le-a respins" și că, în speță, Comisia a răspuns „la aspectele esențiale ale argumentelor prezentate de Elf Aquitaine, luând în considerare toate probele furnizate de aceasta din urmă". Interpretarea punctelor 84-90 din hotărârea atacată, al căror conținut a fost expus mai sus în linii mari, nu ne permite, în opinia noastră, să considerăm, precum recurenta, că Tribunalul a interpretat în mod incorect obligația de motivare care îi revenea Comisiei, întemeindu-se pe o concepție greșită a acestei obligații. Pe de altă parte, din pasajele mai sus menționate ale hotărârii atacate, precum și din interpretarea punctelor relevante ale deciziei rezultă că, spre deosebire de cele afirmate de recurentă, Comisia a explicat motivele pentru care argumentele prezentate de recurentă nu au fost considerate suficiente pentru a răsturna prezumția în cauză (deoarece constau în afirmații care nu sunt susținute de probe și în documente nerelevante). Prin urmare, cu privire la acest aspect nu se poate invoca o nemotivare totală, în pofida faptului că aceleași motive de refuz au fost aplicate în general tuturor argumentelor și documentelor prezentate de recurentă Comisiei.

44. Recurenta impută de asemenea Tribunalului faptul că a interpretat greșit intensitatea

53 — A se vedea îndeosebi Hotărârea din 2 aprilie 1998, Comisia/Sytraval și Brink's France (C-367/95 P, Rec., p. I-1719, punctul 63 și jurisprudența citată), precum și Hotărârea din 15 iulie 2004, Spania/Comisia (C-501/00, Rec., p. I-6717, punctul 73).

54 — Hotărârea Tribunalului din 22 octombrie 1997, SCK și FNK/Comisia (cauzele conexate T-213/95 și T-18/96, Rec., p. II-1739, punctul 226).

motivării deciziei care se impunea în lumina circumstanțelor specifice ale cauzei. Această motivare ar fi trebuit să fie cu atât mai precisă cu cât: (i) recurenta nu a fost informată cu privire la procedura desfășurată împotriva sa înainte de a primi CO, (ii) Comisia s-a îndepărtat de practica sa decizională anterioară și (iii) decizia a repus în discuție mai multe drepturi fundamentale ale recurentei și i-a impus acesteia din urmă sancțiuni de natură penală. Recurenta evidențiază, pe de altă parte, că, după intrarea în vigoare a cartei, obligația de motivare care revine instituțiilor Uniunii în temeiul articolului 41 alineatul (2) din aceasta trebuie, în temeiul articolului 52 alineatul (3), să fie interpretată în conformitate cu criteriile cele mai stricte adoptate de Curtea Europeană a Drepturilor Omului în cadrul interpretării articolului 6 alineatul 3 litera a din CEDO.

45. Niciunul dintre argumentele invocate de recurentă nu pare, în opinia noastră, să fie eficient. În primul rând, nu se înțelege – iar recurenta nu oferă lămuriri în acest sens – ce implicații are asupra intensității obligației de motivare a deciziei faptul că Elf Aquitaine a fost informată cu privire la imputările formulate împotriva sa doar la momentul trimiterii CO. În al doilea rând, Comisia a afirmat, fără a fi contrazisă asupra acestui punct de recurentă, că principiile în materie de răspundere a societăților-mamă aplicate Elf Aquitaine, inclusiv prezumția bazată pe deținerea întregului capital, au devenit parte integrantă a practicii sale decizionale începând din anii 2002-2003. Având în vedere că CO a fost trimisă recurentei la 7 aprilie 2004 și că decizia a fost adoptată la 19 ianuarie 2005, aceasta din urmă nu derogă în niciun fel de la practica anterioară a Comisiei. În sfârșit, în ceea ce privește al treilea punct [a se vedea punctul precedent (iii)], este suficient să se arate, pe de o parte, că argumentul recurentei presupune că s-ar fi dovedit încălcarea drepturilor fundamentale pe care aceasta le-a invocat, încălcare pe care Tribunalul, în schimb, a exclus-o, și, pe de altă parte, că o motivare mai amănunțită a deciziei nu ar fi permis în niciun caz să se justifice o astfel de încălcare, dacă aceasta ar fi fost stabilită. În plus, faptul că prin decizie i s-au aplicat recurentei sancțiuni de natură penală nu presupune impunerea unui nivel de motivare superior aceluia, mai ridicat, care revine instituțiilor comunitare în conformitate cu articolul 253 CE, astfel cum este interpretat de instanța comunitară, în temeiul căruia motivarea trebuie să fie adaptată naturii actului în cauză și trebuie să menționeze în mod clar și neechivoc raționamentul instituției care a emis actul, astfel încât să dea posibilitatea persoanelor interesate să ia cunoștință de temeiurile măsurii luate, iar instanței competente să își exercite controlul [55].

55 — A se vedea *inter alia* Hotărârea din 2 octombrie 2003, Corus UK (C-199/99 P, Rec., p. I-11177, punctul 145), citată de recurentă.

46. În ceea ce privește argumentul invocat de recurentă în temeiul articolului 41 alineatul (2) coroborat cu articolul 52 alineatul (3) din cartă, chiar presupunând că aceste dispoziții s-ar aplica *ratione temporis* deciziei [56], este necesar să se constate că jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului invocată de Elf Aquitaine nu este pertinentă, deoarece se referă la hotărâri pronunțate de instanțe. În orice caz, în ceea ce privește, în primul rând, cerința, afirmată de Curtea Europeană a Drepturilor Omului, potrivit căreia hotărârile care diferă de jurisprudența consolidată anterioară motivează în mod substanțial rațiunile unui astfel de „reviriment” [57], este suficient să se constate că hotărârea atacată face parte dintr-o jurisprudență inaugurată în 2000 cu Hotărârea Störa [58] și confirmată recent în Hotărârea Akzo Nobel [59]. În ceea ce privește hotărârea pronunțată de Curtea Europeană a Drepturilor Omului în cazul Helle, citată de asemenea de recurentă [60], subliniem doar, astfel cum se va vedea mai bine din examinarea celui de al doilea aspect al prezentului motiv de recurs, că, în hotărârea atacată, Tribunalul a efectuat o reexaminare completă a argumentelor invocate de recurentă în cursul procedurii administrative și, prin urmare, nu s-a limitat să adopte concluziile Comisiei fără a examina problemele esențiale care i-au fost prezentate. În ceea ce privește, în sfârșit, referirea la jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului ce sancționează caracterul insuficient al motivării deciziilor care nu specifică noțiunile esențiale pe care se întemeiază [61], recurenta nu a explicat care sunt, în speță, noțiunile pe care Tribunalul s-ar fi întemeiat fără să le fi lămurit sensul.

56 — Subliniem că, într-o hotărâre preliminară recent pronunțată, Curtea a considerat carta aplicabilă și unor fapte comise înainte de intrarea în vigoare a Tratatului de la Lisabona (a se vedea Hotărârea din 22 decembrie 2010, DEB, C-279/09, Rep., p. I-13849).

57 — Recurenta citează în acest sens Hotărârea Curții Europene a Drepturilor Omului, Atanasovski împotriva Fostei Republici Iugoslave a Macedoniei din 14 ianuarie 2010.

58 — Hotărârea din 16 noiembrie 2000, Stora Kopparbergs Bergslags/Comisia (C-286/98 P, Rec., p. I-9925).

59 — Hotărârea din 10 septembrie 2009, Akzo Nobel și alții/Comisia (C-97/08 P, Rep., p. I-8237).

60 — Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Hotărârea Helle împotriva Finlandei din 19 decembrie 1997. Subliniem, pe de altă parte, că această hotărâre privește, mai degrabă decât intensitatea obligației de motivare, necesitatea unei examinări pe fond a elementelor esențiale supuse controlului jurisdicțional. La punctul 60 din această hotărâre, citat de recurentă, Curtea se exprimă astfel: „Având în vedere aceste considerații, Curtea subliniază că noțiunea de proces echitabil impune ca o instanță internă, care nu și-a motivat decât pe scurt decizia, fie prin includerea motivelor furnizate de o instanță de grad inferior, fie în alt mod, să fi examinat în mod efectiv aspectele esențiale care i-au fost deduse judecății și să nu se fi limitat să confirme pur și simplu concluziile unei instanțe de gard inferior”.

61 — Elf Aquitaine citează în special Hotărârea H. împotriva Belgiei din 28 octombrie 1987, punctul 53, și Hotărârea Georgiadis împotriva Greciei din 25 aprilie 1997, punctul 43.

47. Pe baza considerațiilor de mai sus, primul aspect al celui de al treilea motiv de recurs trebuie, în opinia noastră, să fie respins.

b) Cu privire la al doilea aspect

48. În cadrul celui de al doilea aspect, recurenta contestă, în primul rând, caracterul contradictoriu, ininteligibil și insuficient al motivării hotărârii atacate. Aceasta se referă în special la afirmația Tribunalului potrivit căreia Elf Aquitaine și filiala sa constituie o singură întreprindere – în timp ce Comisia le-ar fi considerat, dimpotrivă, ca entități autonome –, precum și la confuzia repetată în diferite pasaje ale hotărârii atacate între noțiunea de întreprindere și cea de societate. Elf Aquitaine consideră de asemenea că există o contradicție între prima și ultima teză ale punctului 105 din hotărârea atacată.

49. În această privință, evidențiem în primul rând că, astfel cum subliniază în mod corect, în opinia noastră, Comisia, constatarea că două societăți constituie o singură întreprindere nu este incompatibilă nici cu trimiterea către acestea din urmă a unor CO distincte, necesară pentru a informa ambele societăți cu privire la obiecțiunile formulate împotriva lor, nici cu aplicarea unor amenzi separate, al căror cuantum trebuie să fie calculat în funcție de caracteristicile proprii ale fiecărei societăți. Spre deosebire de cele afirmate de recurentă, nu există, prin urmare, nicio contradicție între această constatare și faptul că, în cadrul procedurii administrative, Comisia a luat în considerare, în vederea trimiterii CO și a stabilirii amenzii, faptul că Elf Aquitaine și Atofina constituiau entități juridice autonome. În al doilea rând, nu considerăm fondat nici argumentul potrivit căruia pretinsa confuzie dintre noțiunea de societate și cea de întreprindere, în special la punctele 8, 17, 18, 107 și 123 din hotărârea atacată, ar face ca motivarea acesteia să devină contradictorie și ininteligibilă. Punctele 8, 17 și 18 fac parte din descrierea istoricului cauzei și se limitează la preluarea conținutul deciziei. La rândul său, punctul 107 conține doar o menționare a jurisprudenței Curții. În sfârșit, la punctul 123, Tribunalul, citând o jurisprudență anterioară, concluzionează că, atunci când un grup de societăți constituie o singură întreprindere, Comisia are dreptul să impute răspunderea pentru încălcarea săvârșită de această întreprindere societății din grup care are răspunderea pentru acțiunile grupului și să aplice o amendă acestei societății. Fie că sunt luate în considerare separat sau coroborate între ele ori incluse în raționamentul general al Tribunalului, punctele mai sus menționate nu arată nicio contradicție de natură să confere, astfel cum susține recurenta, un caracter insuficient sau ininteligibil motivării hotărârii atacate. În al treilea rând, în ceea ce privește pretinsa contradicție cuprinsă la punctul 105 din hotărârea atacată, este suficient să se arate că, în cadrul acestui punct, Tribunalul se limitează să explice că, în decizie, Comisia revendică, într-adevăr, o marjă de apreciere în cazuri asemănătoare celui al recurentei, dar că

această marjă se exercită numai în momentul în care, după ce a demonstrat existența condițiilor de imputabilitate în privința fiecărei societăți aparținând unui grup, Comisia apreciază dacă trebuie să impute această răspundere tuturor societăților grupului sau numai celor care au participat în mod direct la încălcare. Nu există, prin urmare, nicio contradicție între prima și ultima teză din cuprinsul acestui punct.

50. În plus, recurenta contestă caracterul circular al raționamentului Tribunalului, care, în opinia sa, ar porni de la postulatul că Elf Aquitaine și Atofina constituie o singură întreprindere, pentru a exclude pertinența unor elemente care ar fi fost considerate, în schimb, de jurisprudența anterioară drept indice al existenței unor întreprinderi distincte (de exemplu, necunoașterea încălcării de către societatea-mamă). Astfel cum subliniază în mod întemeiat Comisia, Tribunalul nu a pornit de la niciun postulat, ci s-a limitat să considere că recurgerea Comisiei la prezumția care a permis să se impute Elf Aquitaine răspunderea pentru încălcarea săvârșită de filiala sa este legală, chiar în lipsa unei relații de instigare sau a implicării sale directe în săvârșirea încălcării, precum și să afirme existența condițiilor de fapt care autorizau recurgerea la o astfel de prezumție. În acest context, este logic să se considere, astfel cum a procedat Tribunalul, că nici eventuala necunoaștere a încălcării de către Elf Aquitaine nu era de natură să repună în discuție temeiul unei astfel de răspunderi. Presupusul caracter circular al raționamentului Tribunalului nu este altceva decât consecința faptului că acesta din urmă a aprobat recurgerea la prezumția mai sus menționată și nu indică deloc o eroare de motivare.

51. În temeiul considerațiilor de mai sus, al doilea aspect al celui de al treilea motiv de recurs trebuie, în opinia noastră, să fie de asemenea respins.

c) Concluzii cu privire la al treilea motiv de recurs

52. În lumina observațiilor formulate, sugerăm Curții să respingă în totalitate al treilea motiv de recurs.

4. Cu privire la al patrulea motiv de recurs, referitor la încălcarea articolului 263 TFUE

53. Recurenta susține că Tribunalul a depășit limitele controlului de legalitate prin înlocuirea motivării carente a Comisiei cu propria sa motivare, îndeosebi în ceea ce privește respingerea de către aceasta din urmă a indiciilor furnizate de recurentă pentru a răsturna prezumția care a permis să se impute Elf Aquitaine răspunderea pentru încălcarea săvârșită de filiala sa.

54. În acest sens, arătăm în primul rând că argumentele recurentei pornesc de la premisa unei carențe în motivarea deciziei, carență care nu a reieșit totuși din examinarea primului aspect al celui de al treilea motiv de recurs (a se vedea paragrafele 42-46 de mai sus). Evidențiem de asemenea că, în Hotărârea DIR International, după ce a amintit că, în cadrul controlului de legalitate prevăzut la articolul 230 CE (în prezent articolul 263 TFUE), instanța comunitară nu poate înlocui motivarea autorului actului atacat cu propria motivare, Curtea a afirmat totuși că „[...] în cadrul unei acțiuni în anulare, Tribunalul poate fi determinat să interpreteze motivarea actului atacat în mod diferit de interpretarea autorului său sau, în unele cazuri, chiar să respingă motivarea formală adoptată de acesta din urmă", deși acest lucru nu este posibil „atunci când niciun element material nu îl justifică" [62]. Marja de manevră acordată Tribunalului, în limitele controlului său de legalitate, este, așadar, mai amplă decât pretinde recurenta. Pe de altă parte, prin respingerea, la punctul 160 și următoarele din hotărârea atacată, a elementelor furnizate de Elf Aquitaine pentru a demonstra autonomia de comportament pe piață a filialei sale, Tribunalul s-a limitat să ofere o motivare cu siguranță mai amănunțită decât cea care figurează în decizie, dar oricum conformă cu aceasta din urmă. Rezultă că acesta nu a efectuat nicio înlocuire a motivelor.

55. În temeiul celor de mai sus, al patrulea motiv de recurs, întemeiat pe încălcarea articolului 263 TFUE, trebuie, în opinia noastră, să fie respins.

5. Cu privire la al cincilea motiv, referitor la o încălcare a normelor care guvernează imputabilitatea

56. Înainte de a examina aspectele formulate în cadrul acestui motiv, amintim că Elf Aquitaine a fost considerată răspunzătoare pentru încălcarea săvârșită de filiala sa Atofina pe baza unui raționament prezumtiv la care, în ultimii ani, Comisia recurge din ce în ce

62 — Hotărârea din 27 ianuarie 2000, DIR International Film și alții/Comisia (C-164/98 P, Rec., p. I-447, punctele 38 și 42).

mai des pentru a reprima înțelegerile în care sunt implicate societățile care aparțin unor mari grupuri industriale. Acest raționament se întemeiază, în esență, pe ideea că, din moment ce, în principiu, o participare totală (sau, precum în speță, aproape totală) a societății-mamă la capitalul filialei îi conferă celei dintâi puterea de a influența în mod determinant politica comercială a celei de a doua [63], există motive să se considere, în lipsa unei probe contrare, că o astfel de influență a fost exercitată în mod efectiv și că, prin urmare, filiala nu a stabilit în mod autonom comportamentul său pe piață. În Hotărârea Stora, citată anterior, Curtea, ca și Tribunalul înainte, s-a pronunțat în favoarea legalității recurgerii la un astfel de raționament, precizând că, în acest context, răspunderea societății-mamă nu decurge din simpla deținere a 100 % din capitalul filialei, ci din combinația acestei împrejurări de fapt cu lipsa unor elemente de natură să conteste posibilitatea societății-mamă de a influența în mod determinant politica comercială a filialei sau să demonstreze autonomia acesteia din urmă pe piață [64]. În pofida acestei precizări, Hotărârea Stora a lăsat loc unei interpretări potrivit căreia prezumția controlului efectiv, coroborată cu lipsa unei probe contrare, nu a fost suficientă în sine pentru a permite imputarea către societatea-mamă a încălcării săvârșite de filială, ci a trebuit să fie coroborată cu elemente suplimentare de natură să consolideze ideea unității de intenții dintre cele două societăți (în speță, Curtea s-a referit în special la faptul că societatea-mamă s-a prezentat în cursul procedurii administrative ca unic interlocutor al Comisiei pentru societățile din grupul Stora) [65]. După cum se știe, această interpretare a fost respinsă de Curte în Hotărârea Akzo Nobel [66], citată anterior, despre care vom vorbi pe larg în continuare. Domeniul de aplicare al prezumției în cauză a fost recent extins și la ipotezele de control deținut prin intermediul unei societăți care este controlată, la rândul său, în proporție de 100 % [67].

57. Deși instanțele comunitare au confirmat, în mod repetat, legalitatea recurgerii la prezumția în cauză [68], care, de altfel, își are originea într-o hotărâre mult mai veche a

63 — A se vedea în acest sens Hotărârea din 14 iulie 1972, ICI/Comisia (48/69, Rec., p. 619, punctele 136 și 137).

64 — Punctul 28. A se vedea în acest sens și Hotărârea Tribunalului din 15 septembrie 2005, DaimlerChrysler/Comisia (T-325/01, Rec., p. II-3319, punctele 218-220).

65 — Punctul 29. În acest sens se pronunțase, în concluziile prezentate în această cauză, avocatul general Mischo (Rec., p. I-9928, punctele 17-62). În același sens, a se vedea Hotărârea din 26 aprilie 2007, Bolloré/Comisia (T-109/02, T-118/02, T-122/02, T-125/02, T-126/02, T-128/02, T-129/02, T-132/02 și T-136/02, Rep., p. II-947, punctul 132).

66 — Punctul 62.

67 — A se vedea Hotărârea Tribunalului din 18 decembrie 2008, General Química și alții/Comisia (T-85/06) menținută în procedura de recurs prin Hotărârea din 20 ianuarie 2011, General Química și alții/Comisia (C-90/09 P, Rep., p. I-1).

68 — Pe lângă Hotărârile Curții Stora, Akzo Nobel și General Quimica și Hotărârea Tribunalului General Quimica, a se vedea Hotărârea Tribunalului din 12 decembrie 2007, Akzo Nobel și alții/Comisia (T-112/05, Rep., p. II-5049).

Curții [69], societățile a căror răspundere este recunoscută în aplicarea acestei prezumții introduc, din ce în ce mai des, acțiuni împotriva deciziilor prin care li se impun amenzi pentru comportamentele anticoncurențiale ale filialelor lor, criticând metoda de imputare adoptată de Comisie, pentru motive în mare parte convergente [70]. În speță, al cincilea motiv al recursului formulat de Elf Aquitaine este compus din patru aspecte.

a) Cu privire la primul aspect

58. În cadrul primului aspect, recurenta susține, în primul rând, că recurgerea la prezumția în cauză încalcă normele privind sarcina probei și în special articolul 2 din Regulamentul nr. 1/2003, în temeiul căruia „sarcina probei unei încălcări a articolului [101] alineatul (1) sau a articolului [102] din tratat revine părții sau autorității care invocă încălcarea". Nu considerăm că un astfel de argument poate fi admis. Autorizarea Comisiei să efectueze un raționament logic deductiv bazat pe experiență (expresie a *id quod plerumque accidit*) – a cărei temeinicie nu este, în sine, contestată de recurentă – nu determină o modificare a normelor privind repartizarea sarcinii probei, ci permite doar recurgerea la un anumit mijloc de probă, în cazul unor împrejurări specifice [71].

59. În al doilea rând, recurenta susține că natura penală a sancțiunilor impuse pentru încălcarea articolului 101 TFUE, precum și concentrarea competențelor de către Comisie ar fi trebuit să determine Tribunalul să considere nelegală recurgerea la prezumția aplicată Elf Aquitaine cu încălcarea principiului prezumției de nevinovăție consacrat la articolul 6 alineatul 2 din CEDO.

60. În acest sens, amintim, în primul rând, că CEDO nu interzice recurgerea în materie penală la prezumții de fapt sau de drept, însă prevede ca acestea să se încadreze în „limite rezonabile", care să țină seama de importanța intereselor implicate și de necesitatea respectării dreptului la apărare [72]. Din jurisprudența

69 — A se vedea Hotărârea din 25 octombrie 1983, AEG-Telefunken/Comisia (107/82, Rec., p. 3151, punctul 50).

70 — A se vedea, de exemplu, acțiunea aflată pe rolul Tribunalului în cauza T-85/06, Air Liquide/Comisia.

71 — Pe de altă parte, întrucât încălcarea invocată de recurentă pare să fie legată mai mult de faptul că proba prin prezumție constituie un simplu indiciu decât de gradul de probabilitate al deducției pe care se întemeiază prezumția de influență determinantă aplicată Elf Aquitaine, pentru a remedia această încălcare, nu ar fi suficient să se impună Comisiei, astfel cum sugerează recurenta, „întărirea" prezumției menționate prin prezentarea unor indicii suplimentare privind exercitarea efectivă a influenței, întrucât aceasta nu ar modifica natura de simplu indiciu a probelor pe care se întemeiază răspunderea societății-mamă în împrejurări precum cea din cauză.

72 — A se vedea în special Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Hotărârea Salabiaku împotriva Franței din 7 octombrie 1988, punctul 28. Această jurisprudență este preluată de Curte în Hotărârea din 23 decembrie 2009, Spector Photo Group și Van Raemdonck (C-45/08, Rep., p. I-12073, punctul 43).

Curții Europene a Drepturilor Omului reiese că aceste limite sunt, în principiu, considerate respectate în cazul în care se acordă persoanei împotriva căreia funcționează prezumția posibilitatea de a furniza proba contrară, chiar și în cadrul a ceea ce Curtea definește ca fiind „nucleul dur" al dreptului penal. Astfel, de exemplu, în Hotărârea Pham Hoang, Curtea de la Strasbourg a considerat compatibilă cu principiul prezumției de nevinovăție și, în general, cu normele unui proces echitabil prezumția de răspundere cu privire la deținerea de stupefiante prevăzută de Codul vamal francez, fiind recunoscută totuși acuzatului posibilitatea de a dovedi că a acționat în stare de necesitate sau în urma unei erori inevitabile [73]. În mod similar, nu au fost considerate încălcări ale principiului prezumției de nevinovăție nici prezumția de răspundere cu privire la funcția de conducere a acuzatului în Hotărârea Radio France [74], nici prezumția că bunurile achiziționate de o persoană condamnată în temeiul legii stupefiantelor, aflată în vigoare în Regatul Unit, în cei șase ani dinaintea săvârșirii infracțiunii, constituie venituri provenind din traficul de droguri, fiind ca atare confiscabile [75]: într-adevăr, în ambele cazuri prezumțiile puteau fi răsturnate prin intermediul probei contrare. Cu titlu general, în Hotărârea Janosevic, citată anterior, Curtea Europeană a Drepturilor Omului, după ce a precizat că utilizarea prezumțiilor în dreptul penal trebuie să fie proporțională cu scopurile urmărite, a afirmat că o prezumție care este greu de răsturnat, dar împotriva căreia se poate oricum furniza proba contrară, se încadrează în limite rezonabile [76].

61. În aceste condiții, amintim că Tribunalul și Curtea au afirmat în mod repetat că prezumția de exercitare efectivă a unei influențe determinante a societății-mamă asupra politicii comerciale a filialei este o prezumție „simplă", care poate fi răsturnată prin intermediul probei contrare [77]. Recurenta consideră totuși că această prezumție este *de fapt* absolută. În sprijinul tezei sale, aceasta menționează trei elemente: (i) faptul că gradul de participare la capitalul filialei este suficient pentru a determina aplicarea prezumției, (ii) afirmația Tribunalului, cuprinsă la punctul 105 din hotărârea atacată, potrivit căreia Comisia își rezervă o putere de apreciere pentru a imputa răspunderea încălcării către societatea-mamă chiar în prezența unei participații la capitalul filialei mai mari de 98 % și (iii) evaluarea de către Tribunal a indiciilor prezentate de recurentă.

73 — Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Hotărârea Pham Hoang împotriva Franței din 25 septembrie 1992, punctul 34; în același sens, a se vedea Hotărârea Salabiaku, citată anterior.

74 — Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Hotărârea Radio France și alții împotriva Franței din 30 martie 2004, punctul 24.

75 — A se vedea Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Hotărârea Phillips împotriva Regatului Unit din 12 decembrie 2001, punctul 43, și Hotărârea Grayson și Barnham împotriva Regatului Unit din 23 decembrie 2008, punctele 46-49. Totuși, în ambele cazuri, prezumția în cauză nu se aplicase pentru a permite incriminarea reclamantului, ci doar pentru a permite stabilirea conținutului mandatului de confiscare.

76 — Punctele 101-105.

77 — A se vedea *inter alia* Hotărârea Curții Akzo Nobel (citată la nota de subsol 59, punctul 60).

62. În privința primului dintre aceste elemente, dacă este adevărat că o participație totală sau aproape totală a fost considerată suficientă pentru a declanșa prezumția în cauză, aceasta din urmă are totuși ca obiect exercitarea efectivă a puterii de control conferite de această participare astfel încât să afecteze comportamentul filialei pe piață. Societatea-mamă chemată în judecată în virtutea acestei prezumții are, așadar, posibilitatea să se opună aplicării sale, de exemplu dovedind că, în pofida gradului de participare, aceasta din urmă nu permite, din cauza unor obstacole juridice sau de fapt, să se exercite un control efectiv asupra politicii comerciale a filialei sau că, deși un astfel de control este posibil, acesta nu a fost exercitat în mod concret sau că, în pofida încercărilor societății-mamă de a influența comportamentul filialei pe piață, aceasta din urmă a avut oricum un comportament autonom (contravenind probabil instrucțiunilor date de societatea-mamă [78]). Astfel cum a observat în mod corect Comisia, faptul că este greu să se furnizeze proba necesară pentru a răsturna o prezumție nu înseamnă, în sine, că această prezumție este de fapt absolută. De asemenea, astfel cum a afirmat însăși Curtea Europeană a Drepturilor Omului (a se vedea punctul 60 de mai sus), o prezumție, chiar dacă este greu de răsturnat, rămâne în limite acceptabile atât timp cât există posibilitatea de a furniza proba contrară.

63. În ceea ce privește al doilea element invocat de recurentă în susținerea caracterului de fapt incontestabil al prezumției în cauză, considerăm că circumstanța în care Comisia își rezervă o marjă de apreciere atunci când hotărăște dacă să impute încălcarea și societății-mamă care deține o participație totală sau aproape totală la capitalul filialei nu are niciun efect asupra caracterului relativ al acestei prezumții, cel puțin în măsura în care nu se contestă că recurgerea la această prezumție este exclusă dacă se dovedește că societatea-mamă nu a exercitat nicio influență determinată asupra politicii comerciale a filialei. În rest, ne limităm să arătăm că, în principiu, astfel cum a arătat însăși Curtea Europeană a Drepturilor Omului, faptul că o prezumție nu acționează în mod automat contribuie la menținerea aplicării sale în limite rezonabile [79].

64. În sfârșit, în ceea ce privește evaluarea elementelor de probă efectuată de Tribunal, recurenta susține că acesta din urmă impune, în esență, furnizarea unei probe negative privind lipsa interferenței în comportamentul pe piață al filialei, un fel de *probatio diabolica* incompatibilă cu dreptul de acces la justiție și

78 — A se vedea în acest sens Hotărârea Tribunalului Akzo Nobel și alții/Comisia (citată la nota de subsol 68, punctul 62).

79 — A se vedea în acest sens Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Hotărârea Phillips împotriva Regatului Unit, citată anterior, punctul 43, în care s-a subliniat faptul că instanța dispunea de o putere de apreciere în aplicarea prezumției, care îi permitea să o excludă în cazul în care aplicarea sa ar fi comportat un risc serios de injustiție.

cu un control jurisdicțional efectiv. În acest sens, evidențiem că, având în vedere natura prezumției, care permite, printr-o operațiune de deducție logică, să se deducă dintr-un fapt cunoscut proba unui fapt necunoscut, apare ca logic că persoana împotriva căreia aceasta acționează va trebui, în principiu, să furnizeze proba negativă a faptului dovedit în mod pur prezumtiv. Simplul fapt că este necesară o asemenea probă nu ne permite să concluzionăm, astfel cum procedează recurenta, că prezumția are caracter absolut, în special dacă, precum în speță, această probă trebuie căutată în sfera persoanei împotriva căreia acționează prezumția. Pe de altă parte, atât în lumina jurisprudenței Curții [80], cât și a Curții Europene a Drepturilor Omului [81], acest lucru nu pare, în sine, să fie în contradicție cu principiul prezumției de nevinovăție.

65. În replică, recurenta invocă în sprijinul afirmațiilor sale hotărârea recent pronunțată în cauza Spector Photo Group [82]. În această hotărâre, Curtea a afirmat că principiul prezumției de nevinovăție nu se opune prezumției prevăzute la articolul 2 alineatul (1) din Directiva 2003/6/CE [83], potrivit căreia intenția autorului utilizării abuzive a informațiilor confidențiale se deduce implicit din elementele materiale constitutive ale acestei infracțiuni, „din moment ce această prezumție este relativă, iar dreptul la apărare este garantat” [84]. Această afirmație este în conformitate cu analiza efectuată până în prezent și nu aduce argumente în favoarea tezei recurentei.

66. Potrivit acesteia din urmă, totuși, la punctul 55 și următoarele din hotărârea în cauză, Curtea ar fi precizat limitele de aplicare a prezumțiilor în drept economic, excluzând automatismul lor și afirmând necesitatea ca autoritatea competentă să efectueze o examinare amănunțită a faptelor, examinare pe care, în cazul Elf Aquitaine, Tribunalul nu ar fi efectuat-o. În acest sens, apreciem că recurenta conferă punctelor citate din Hotărârea Spector Photo Group o aplicare generală pe care acestea nu o au. În plus, spre deosebire de semnificația atribuită de recurentă, în cuprinsul acestor puncte, Curtea se limitează să interpreteze noțiunea „utilizare a informației confidențiale” în sensul articolului 2 alineatul (1) din Directiva 2003/6 în lumina obiectivelor acesteia, impunând autorităților competente să verifice că o astfel de utilizare prezintă efectiv caracterul necuvenit pe care

80 — A se vedea Hotărârea din 16 iulie 2009, Rubach (C-344/08, Rep., p. I-7033, punctele 31-33).

81 — A se vedea de exemplu Hotărârea Phillips împotriva Regatului Unit, citată anterior, punctul 43, și Hotărârea Grayson și Barnham împotriva Regatului Unit, citată anterior, punctul 49.

82 — Citată la nota de subsol 72.

83 — Directiva Parlamentului European și a Consiliului din 28 ianuarie 2003 privind utilizările abuzive ale informațiilor confidențiale și manipulările pieței (abuzul de piață), (JO L 96, p. 16, Ediție specială, 06/vol. 5, p. 210).

84 — Punctul 44.

directiva menționată urmărește să îl interzică în numele integrității pieţelor financiare și al încrederii investitorilor [85]. În cazul în care un astfel de caracter necuvenit nu poate fi stabilit, deoarece utilizarea informațiilor confidențiale nu este în contradicție cu scopul directivei [86], elementele constitutive ale infracțiunii „insider trading" nu sunt întrunite și, *în consecință*, elementul psihologic al acestei încălcări nu poate fi prezumat. Cu alte cuvinte, obligația impusă autorităților competente de a efectua o examinare amănunțită a împrejurărilor de fapt ale operațiunii nu se referă la obiectul prezumției și caracterul intenționat, ci numai la elementele materiale ale încălcării din care se deduce caracterul intenționat. Prin urmare, Hotărârea Spector Photo Group nu confirmă în niciun fel teza recurentei potrivit căreia prezumția pe care s-a întemeiat Comisia pentru a-i imputa răspunderea pentru încălcarea comisă de filiala sa ar fi trebuit să fie susținută de alte elemente de probă. În orice caz, astfel cum a subliniat în mod corect Comisia, Tribunalul a examinat în fapt toate elementele prezentate de recurentă pentru a răsturna prezumția aplicată acesteia.

67. În rest, argumentele invocate de recurentă în cadrul aspectului în cauză reproduc unele dintre argumentele discutate deja în cadrul analizei celui de al treilea motiv de recurs. În acest sens, este suficient să se constate că, spre deosebire de ceea ce pare să afirme recurenta, Tribunalul nu a stabilit niciun „standard de probă" atunci când a considerat că elementele de probă prezentate de recurentă erau lipsite de pertinență sau insuficiente, ci s-a limitat să examineze aceste elemente considerate în mod izolat și în ansamblul lor (punctele 160-173 din hotărârea atacată). Aprofundarea acestei analize riscă să repună în discuție aprecierea probelor efectuată în primă instanță, în lipsa elementelor invocate de recurentă pentru susținerea unei eventuale denaturări a acestora.

b) Cu privire la al doilea aspect

68. Prin intermediul celui de al doilea aspect al celui de al cincilea motiv, recurenta susține că Tribunalul, întrucât a considerat legală recurgerea la prezumția pe care s-a întemeiat Comisia, nu ar respecta, încălcând principiul subsidiarității, principiul autonomiei persoanei juridice, fundament al dreptului societăților comerciale din statele membre. Acest lucru ar priva persoana juridică de dreptul său la apărare, de dreptul la prezumția de nevinovăție și de dreptul la respectarea principiului caracterului personal al pedepselor.

69. În acest sens, arătăm că, spre deosebire de cele afirmate de recurentă, prezumția pe baza căreia aceasta a fost recunoscută ca

85 — A se vedea punctul 55.
86 — A se vedea punctul 61.

răspunzătoare pentru încălcarea săvârșită de filiala sa Atofina nu încalcă, în sine, principiul autonomiei persoanelor juridice în cadrul unui grup de societăți, astfel cum este recunoscut în dreptul francez. Astfel, după cum s-a observat mai sus, obiectul acestei prezumții constă în exercitarea unei influențe determinante a societății-mamă asupra politicii comerciale a filialei, devenită posibilă datorită existenței unei participații totale sau aproape totale a celei dintâi la capitalul celei de a doua, și pentru care se deduce, până la proba contrară, caracterul efectiv. De aceea, nu prezumția în cauză este cea care afectează, în sine, principiul autonomiei persoanelor juridice, ci, eventual, ideea că, dacă se constată o astfel de influență, prin aplicarea sau prin neaplicarea unei prezumții, societatea-mamă și filiala constituie o unitate economică și, prin urmare, o singură întreprindere, în sensul aplicării normelor de concurență din tratat. Această interpretare, adoptată de mult timp în jurisprudența instanțelor Uniunii [87], a permis, după cum este cunoscut, extinderea noțiunii de întreprindere, pe care se bazează aceste dispoziții, asupra unor persoane care nu intervin direct pe piață și aplicarea de amenzi acestora, chiar dacă nu au participat personal la încălcare. În aceste condiții, chiar și o astfel de interpretare nu pare să fie incompatibilă cu principiul invocat de recurentă.

70. În primul rând, concluzia, în vederea aplicării normelor de concurență, potrivit căreia societatea-mamă exercită o influență determinantă asupra politicii comerciale a filialei, de asemenea natură încât comportamentul acesteia din urmă pe piață nu poate fi considerat autonom – fie că această concluzie este dedusă pur și simplu în virtutea unor legături de capital existente între cele două persoane juridice, fie că este confirmată de elemente de probă specifice –, nu repune în discuție autonomia juridică a acestor entități, în măsura în care, astfel cum s-a observat, acestea sunt considerate distincte atât în ceea ce privește exercitarea dreptului lor la apărare (trimiterea CO, posibilitatea de a prezenta observații, audierea, dreptul la o acțiune judiciară), cât și în vederea stabilirii amenzii. În această privință, spre deosebire de cele afirmate de recurentă, răspunderea societății-mamă pentru comportamentul filialelor nu constituie o ipoteză a răspunderii obiective pentru fapta altei persoane, ci se bazează pe existența, prezumată sau dovedită, a unui amestec al celei dintâi în stabilirea liniilor directoare ale politicii comerciale a celei de doua și a comportamentului acesteia din urmă pe piață [88]. În al doilea rând, nici în dreptul francez nu se interzice derogarea de la principiul autonomiei persoanelor juridice în cadrul unui grup, fiind permisă, în anumite situații – de exemplu, în cazul confundării patrimoniilor –, și în

87 — A se vedea de exemplu jurisprudența citată la punctele 58 și 59 din Hotărârea Akzo Nobel (citată la nota de subsol 59).

88 — A se vedea în acest sens Hotărârea Curții Akzo Nobel (citată la nota de subsol 59, punctul 77).

sectoare specifice, în special în dreptul fiscal și contabil, coexistența sa cu ideea unității economice a grupului [89].

71. În cadrul aspectului în cauză, Elf Aquitaine susține de asemenea că, prin afirmația potrivit căreia Comisia nu a avut nevoie să furnizeze indicii concrete cu privire la lipsa de autonomie pe piață a Atofina, Tribunalul ar fi contrazis o jurisprudență constantă care impune cel puțin o conexiune între prezumția și obiectul acordului sau piața relevantă. În acest sens, facem referire doar la cele arătate mai sus, la punctul 56, privind Hotărârea Akzo Nobel a Curții și interpretarea pe care aceasta a furnizat-o cu privire la jurisprudența precedentă.

72. În temeiul tuturor considerațiilor expuse, al doilea aspect al celui de al cincilea motiv de recurs trebuie, în opinia noastră, să fie respins ca nefondat.

c) Cu privire la al treilea aspect

73. Potrivit recurentei, Tribunalul ar fi recunoscut Comisiei o marjă de apreciere în imputarea către societățile-mamă a încălcărilor săvârșite de filiale. O astfel de marjă de apreciere ar aduce atingere principiilor legalității și securității juridice. Practica Comisiei în materie ar fi incoerentă, iar această incoerență ar rezulta în special din faptul că recurenta a fost recunoscută ca răspunzătoare pentru comportamentul filialei sale Atofina în prezenta cauză, iar nu într-o procedură de încălcare precedentă.

74. Îndeosebi din cuprinsul punctului 105 al hotărârii atacate rezultă că Tribunalul a exclus că marja de apreciere revendicată de Comisie la punctul 260 din decizie se referă la imputarea către o societate a răspunderii pentru încălcările săvârșite de o altă societate. Potrivit celor afirmate de Tribunal în cuprinsul acestui punct, Comisia însăși ar fi precizat în cadrul ședinței și în memoriile sale scrise că o astfel de marjă de apreciere privește numai decizia de a sancționa sau de a nu sancționa toate societățile care aparțin unui grup, atunci când se constată existența condițiilor pentru imputabilitatea către fiecare dintre ele. Acest aspect este, așadar, nefondat în fapt și, în consecință, trebuie să fie respins.

d) Cu privire la al patrulea aspect

75. Prin intermediul celui de al patrulea aspect al celui de al cincilea motiv de recurs, recurenta susține, în sfârșit, o încălcare a

89 — Cu privire la limitele acestui principiu, a se vedea între altele Concluziile avocatului general Warner prezentate în cauza Commercial Solvents, în care s-a pronunțat Hotărârea din 6 martie 1974, Istituto Chemioterapico Italiano și Commercial Solvents/Comisia (cauzele conexate 6/73 și 7/73, Rec., p. 223).

principiului egalității. Critica este îndreptată împotriva punctului 175 din hotărârea atacată, în care Tribunalul ar fi autorizat tratamentul diferit acordat de Comisie recurentei – pentru imputarea răspunderii către aceasta a fost considerată suficientă numai legătura de capital cu Atofina – și celorlalte societăți-mamă implicate în acord, în special cele din grupul Akzo Nobel și Clariant, pentru care, în schimb, instituția intimată ar fi furnizat indicii suplimentare cu privire la lipsa de autonomie a filialelor lor. În această privință, Comisia subliniază că, în cazul societăților menționate, dispunea de astfel de indicii și, prin urmare, le-a menționat cu titlu neesențial în decizie. Suntem de acord cu instituția recurentă în a considera că această simplă împrejurare nu permite, în sine, să se tragă concluzia unei încălcări a principiului egalității de tratament. Prin urmare, al patrulea aspect al celui de al cincilea motiv trebuie de asemenea, în opinia noastră, să fie respins.

e) Concluzii cu privire la al cincilea motiv de recurs

76. Din ansamblul considerațiilor de mai sus rezultă că al cincilea motiv de recurs trebuie respins în totalitate.

6. Cu privire la al șaselea motiv de recurs

77. Prin intermediul celui de al șaselea motiv de recurs, invocat cu titlu subsidiar, recurenta susține că erorile de drept și încălcările legislației Uniunii care afectează hotărârea atacată trebuie, cel puțin, să determine anularea sau reducerea amenzii. Dat fiind că, pe baza analizei de mai sus, am ajuns la concluzia că toate criticile invocate de recurentă sunt lipsite de temei, considerăm că acest motiv, indiferent de lipsa de claritate din formularea sa, evidențiată de Comisie, trebuie, în orice caz, să fie respins pe fond. În memoriul în replică, recurenta invocă de asemenea în cadrul acestui motiv o încălcare a principiului proporționalității pedepselor. În afara îndoielilor privind admisibilitatea pe care le ridică această critică, având în vedere în special caracterul său tardiv [90], considerăm că elemen-

90 — Intrarea în vigoare a Tratatului de la Lisabona, pe care recurenta își întemeiază această obiecție, este, deși cu puțină vreme, anterioară depunerii recursului. Subliniem de asemenea că niciun motiv sau argument cu privire la o pretinsă încălcare a principiului proporționalității nu a fost invocat de recurentă în primă instanță. Or, astfel cum a subliniat în mod corect Comisia, Tribunalul și Curtea au verificat respectarea acestui principiu în materie de amenzi, chiar înainte de intrarea în vigoare a Tratatului de la Lisabona. Admisibilitatea criticii în cauză este, așadar, discutabilă, fiind un motiv invocat în justiție pentru prima dată în etapa recursului (a se vedea recenta Hotărâre din 17 iunie 2010, Lafarge/Comisia, C-413/08 P, Rep., p. I-5361, punctul 52).

tele invocate de recurentă, îndeosebi faptul că aceasta nu a participat la încălcare, că nu a avut cunoștință și că nu a putut obține niciun avantaj, dat fiind că nu acționează direct pe piața respectivă, se limitează la afirmații generale – vizând, din nou, în esență, repunerea în discuție a legalității elementelor pe care se bazează imputarea răspunderii către recurentă – care nu permit să se conteste în mod serios proporționalitatea amenzii impuse de Comisie.

78. În măsura în care, în cadrul acestui motiv, recurenta invocă exercitarea de către Curte a competenței de fond în temeiul articolului 261 TFUE, amintim că, potrivit unei jurisprudențe consolidate, nu este de competența Curții, atunci când se pronunță asupra unor probleme de drept în cadrul unui recurs, să substituie, pentru motive de echitate, aprecierea Tribunalului cu propria apreciere, atunci când acesta se pronunță, în exercitarea competenței sale de fond, asupra cuantumului amenzilor aplicate unor întreprinderi ca urmare a încălcării de către acestea a dreptului comunitar [91]. În plus, recurenta nu a contestat legalitatea condițiilor pe care, în hotărârea atacată, Tribunalul le-a impus pentru exercitarea (sau neexercitarea) competenței sale de fond [92].

79. Prin urmare, al șaselea motiv de recurs, invocat cu titlu subsidiar, trebuie de asemenea, în opinia noastră, să fie respins în totalitate.

B — *Cu privire la cheltuielile de judecată*

80. În temeiul articolului 69 alineatul (2) din Regulamentul de procedură, partea care cade în pretenții este obligată, la cerere, la plata cheltuielilor de judecată. Deoarece sugerăm respingerea recursului și deoarece Comisia a solicitat obligarea recurentei la plata cheltuielilor de judecată, considerăm că aceasta din urmă trebuie să fie obligată la plata cheltuielilor de judecată.

91 — A se vedea *inter alia* Hotărârea din 17 iulie 1997, Ferriere Nord/Comisia (C-219/95 P, Rec. p. I-4411, punctul 31), și Hotărârea din 17 decembrie 1998, Baustahlgewebe/Comisia (C-185/95 P, Rec., p. I-8417, punctul 129), și Hotărârea Technische Unie/Comisia (citată la nota de subsol 45, punctul 210).

92 — Astfel cum am precizat deja mai sus, la nota de subsol 52, în speță, Tribunalul a considerat că recurenta nu a prezentat elemente de natură să îi permită să repună în discuție cuantumul amenzii care i-a fost aplicată, prin exercitarea competenței sale de fond (punctul 242 din hotărârea atacată).

III — Concluzie

81. Având în vedere ansamblul considerațiilor precedente, propunem Curții să respingă recursul și să oblige recurenta la plata cheltuielilor de judecată.